

Kroppslig selvframstilling

Når Holberg i epistel 477 slår fast at det er kroppen som har gjort ham til nonkonformist, utgjør dette kulminasjonen av en lang rekke kroppslige selvframstillinger i forfatterskapet – i *Første levnetsbrev*, i epistlene, men også, mer indirekte, andre steder i hans verk. Hva kjennetegner denne kroppen? Dersom Trumbach har rett i at det på begynnelsen av 1700-tallet vokser frem «et tredje kjønn», eller en kulturell stereotypi av en ikke-maskulin mann modellert på den engelske foppen eller petimeteren med preferanse for homososiale relasjoner til andre menn, kan man trygt si at Holberg framstiller seg selv tett opp mot en slik kulturell type i samtiden. Dette gjelder hans livsvalg, hans reiser til Paris, Nederland, England og Roma, hans fløytespill og interesse for teater, hans hang til å kle seg på grensen til det jålete, selvfølgelig hans selvpålagte ungarstandsstand – og det gjelder ikke minst kroppen slik han tegner den for sine samtidige lesere.

Vi har mange bilder av Holberg, også en del fra samtiden, men vi vet strengt tatt ikke så mye om hvordan hans fysiske framtoning var, utover det han selv beskriver. Som det fremgår av diskusjonen om *Første levnetsbrev* i kapittel 4, finner han det vesentlig å fortelle samtiden og ettertiden at han fremdeles i 30-årsalderen ble tatt for en tenårings gutt eller en jente – selv om han altså i en senere versjon, da teksten ble oversatt til dansk, byttet ut dette sterke «jente» (puella). Det mest påfallende ved hans kroppslige selvframstilling er likevel at han stadig skriver om sin svakhet og sykkelighet. En mann som vandret gjennom store deler av Europa til fots og oppnådde den for sin tid

anselige levealder av nær 70 år, kunne kanskje ha skildret seg selv som seig og sterk, men Holberg ønsker åpenbart å betone en særegen kroppslighet preget av en medfødt «delicatesse».

Avslutningsvis i *Første levnetsbrev* beskriver Holberg en generell kroppslig særegenhet som stiller ham utenfor normale sosiale sammenhenger. Her er det ikke, som i begynnelsen, den modne Holberg som tas for et barn, men tvert imot barnet som oppfører seg som olding. Han er et menneske i fysisk utakt med sine jevnaldrende:

Næsten lige fra mine spæde år har jeg kunnet mærke, at intet er så smittefarligt for min sundhed som det at jagte nydelser. Af den grund levede jeg så nøjsomt og afholdende, at jeg – skønt kun en dreng af alder – af livsførelse dog forekom mine kammerater at være en olding. Da en sådan soberhed og streng manér jo er påfaldende hos en mindreårig, blev der tit nok udslynget spydigheder imod mig, hvad jeg hidsigprop havde svært ved at sluge. Ikke desto mindre holdt jeg stædigt fast ved mit forsæt og lagde ikke min levevis om. (Holberg 1728, 199f, overs. Thomsen)

Omgivelsenes spydigheter omkring hans fysikk og særegne manerer, og opp mot dette hans egen hissighet og standhaftighet, er en karakteristisk figur i Holbergs selvframstilling. Slike passasjer peker hele tiden frem mot kommentaren om egen «nonkonformitet» i den selvbiografiske epistel 477 som ble tatt opp innledningsvis. Selvframstillingen som nonkonformist er altså allerede påbegynt på dette tidlige stadiet i forfatterskapet. En særing fra barndommen, ikke voldelig, men hissig var han. Også motstandere senere i livet fikk erfare Holbergs bråhissige reaksjon på det han oppfattet som angrep – også i akademiske spørsmål.

De sosiale konsekvensene av hans kroppslige tilstand er også tema når Holberg videre forteller om hvordan han i en periode målte og veide sin diett, men måtte oppgi dette på grunn av omgivelsenes press.

«Hvad er tåbeligere end at unddrage sig menneskeligt samkvem i sin ungdoms vår! At spise i enrum, det er jo det samme som at leve uden for menneskeheden og sende sig selv i landflygtighed.»

Sådan sagde de. Jeg indvendte, at socialitet ikke består i at drikke og spise sammen. Men jeg talte for døve øren. (ib.)

Denne avvisningen av at det å spise og drikke sammen skulle være en viktig del av sosialt samvær, sier mye om Holbergs sky forhold til sine medmennesker. Han bemerker selv: «... at der blandt flere hundrede mennesker knap nok findes ti, hvis væsen tiltaler mig. Den ene plager mig med snak, den anden med sine bevægelser. Jeg gaar derfor bort fra de fleste sammenkomster med et forpint sind og søger trøst i ensomhed (s. 203f) Det blir aldri helt klart i *Første levnetsbrev* hvilke symptomer som tvinger ham til en så nøktern livsførsel. Han sier at han har arvet sykdommen fra sin far. Holberg skildrer denne tilstanden som noe svært flyktig: Snart er han syk her, snart der; han rammes av matthet, så av energi; han har hodepine som flytter seg til bena, for så å bli til magepine og så videre. Sykdommen har samme preg som hans vegelsinn, og disse henger tett sammen. Senere i forfatterskapet ser det ut til at han oppnår større klarhet i at disse ulike reaksjonene er knyttet til bestemte matvarer (jf. nedenfor).

Holberg refererer flere steder til sin særegne, medfødte kroppslige tilstand med ordet «delicatesse». Dette er et fremmedord som Holbergordbok tolker som «skrøbelighed; sensibilitet; sarthet». I Boyers fransk-engelske ordbok fra 1702, *Dictionnaire Royal Francois-Anglois et Anglois-Francois*, har «delicatesse» en rekke betydninger, fra exquisiteness, curiousness og fineness, til subtily and ingenuity, samt squeamishness, effeminacy, tenderness og softness. Sykelighet eller skrøpelighet er strengt tatt ikke blant betydningene; det nærmeste er sarthet. Delicatesse er, ser man, en sammensatt tilstand med en del positive, selvhevdende valører som curiousness, subtily and ingenuity, men også kjønnede egenskaper som «effeminacy» og «softness» er blant nyansene. Dette er et begrep som understreker poenget om at kroppslighet og psyke henger sammen, at det myke og sarte er knyttet til nysgjerrighet, subtilitet og kreativitet.¹²⁸ Ja, sier han i epistel 25 fra 1748, selv om han lever sunt, er han stadig syk: «At jeg ikke er frisk, er ey min Skyld; thi jeg tager nøye i agt alle Sundheds Regler» (Holberg 1748, s. 139). Denne sykdommen er ikke delika-

---

128 Substantivet «delicatus» ville på klassisk latin bety en manns feminine, mannlige elsker. Det er flere eksempler på at Holberg betegner seg selv og venner som «delicate» nedenfor.

tessen, men delikatessen er en medfødt disposisjon som virker sammen med hans sykdomserfaring. Sykdommen kan se ut til å forsterke hans delicatesse: «Hvad som i Svaghed incommoderer mig meere end andre, er en medfødt Delicatesse, som plager mig meere, end Sygdommen selv» (ib.). Resten av denne epistelen handler om at det er denne kombinasjonen av kroppslig sykdom og medfødt sensibilitet, delicatesse, som gjør at Holberg hele tiden må stille spørsmål ved vedtatte sannheter. Han konkluderer:

... GUD dømmer mildere om Vildfarelser, som flyde af en bekymmerlig Eftersøgning, end visse magelige, feede og veltrivende Conformister, hvilke med Frækhed fordømme alle dem, som ikke blindt følge deres Meeninger, hvilke de selv aldrig i Grund have ransaget. (Holberg 1748, s. 140)

Denne epistelen er fra første bok, publisert i 1748. Her legger han til rette for en bruk av ordet «conformist» som handler om religiøs og generell konformitet, som også knyttes til kroppslighet og gemytt: «magelige, feede og veltrivende». Lest opp mot denne epistelen blir «non conformist» i epistel 447, seks år senere, mulig å tolke som bare intellektuelt og ikke samtidig seksuelt. På den annen side kan man merke seg at også denne epistelen er skrevet inn i det homososiale fellesskapet der Holberg og hans venn står sammen utenfor konformiteten:

Jeg takker for sidste kierlige Skrivelse. Min Herre beder mig derudi at tage min Sundhed i agt. ... Min Herre raader mig fra at gruble udi Religions Sager, hvorved Sindet foruroliges, og hvorved man kand henfalde til Meeninger, som giver Eftertale ... (Holberg 1748, s. 139)

Holberg takker for et kjærlig brev fra denne vennen som tydeligvis kan dele hans forakt for makelige og fete konformister. Er dette en av de som er i samme situasjon som han selv? En av de han vil forsvare i sitt siste utsagn om nonkonformister i epistel 447? Vi skal nedenfor komme tilbake til det innskrevne vennskapet i epistlene. Sammenhengen er ikke opplagt. Epistel 25 og 447 er to separate tekster, skrevet og publisert med flere års mellomrom. Tolkningen her er at de er deler av en sammenhengende retorikk i essayene, og at epistel 25 gjør det retorisk mulig for Holberg å erklære seg som «non conformist»

i 1754. Samtidig kaster den senere uttalelsen, den som diskuteres ovenfor i innledningen med underbetydningen «sodomitt» for «nonconformist», lys over denne tidlige diskusjonen av utenforskap og kroppslighet mellom to venner. Et vesentlig argument for en slik tolkning er at Holberg, når alt kom til alt, ikke var så ytterliggående i religiøse spørsmål. Hans bekymring for personlig skyld kan forklares bedre på annen måte enn radikale teologiske overskridelser. Han hadde i 1748, som veletablert forfatter og akademiker, liten grunn til å frykte for karrieren eller livet i det hinsidige på grunn av teologiske spørsmål.

Men det handler altså nå om at alt føres tilbake til kroppen. Det Holberg forteller oss om sin kropp, dreier seg for det meste om svakhet og sykdom, men samtidig om en evne til lange vandringer som vitner om seig utholdenhet. Mange av sykdomsskildringene henger sammen med at han på sine eldre dager skrev filosofiske essays. Essaysjangeren åpner for en subjektiv og kroppslig selvframstilling som legger til rette for den aldrende, sykelige kropp. I *Moralske Tanker* (II,2), utgitt i 1744 da Holberg var 60 år, skrev han om sin svake mage:

Jeg haver en Mave der holder mig udi bestandig Trældom, der foreskriver mig de haardeste Love, ja byder at hade mig selv. Eget-Had er Indholden af min Maves Lovbog, som ellers bestaaer udf mange Capitler og Paragraphis, alle haarde og utaalelige. Jeg befales dagligen at renoncere paa min Appetit, og intet at æde uden hvad jeg finder naturlig Afsmag udi. Sukker, Frugt, Viin, Melk og utallige andre velsmagende Ting ere mig forbudne, som contra-bande Vahrer. Hvad som mig alleene tillades er Vand og Brød, samt alt hvad der er bittert; og maa end det samme uddeeles udi smaa Portioner. Jeg tager undertiden Mod og Hierte til mig, og søger at afkaste Aaget: men den truer strax at skikke mig Feber, Coliqve, Obstruction, Dysenterie og andre Fiender paa Halsen; (*Moralske Tanker* II, 2)

Ut fra dette vil man vel i moderne termer slutte at Holberg led av ulike former for matintoleranse, for eksempel overfor laktose, men neppe gluten, ettersom magen hans i det minste tålte datidens melsorter. Dette var imidlertid ikke en tilstand som oppsto i alderdommen. I *Første levnetsbrev* skriver han at denne

formen for «delicatesse» i forhold til mat er arvet fra faren og har fulgt ham fra barndommen gjennom livet og inn i alderdommen. Det har satt ham på siden av antatte normer og konvensjoner i alminnelig sosialitet. Vi spør ikke her om Holberg virkelig var spesielt sykkelig; han levde et aktivt liv og ble eldre enn de fleste på sin tid. Spørsmålet er snarere hvorfor han skriver så mye om sin svake kropp. Poenget er altså ikke at Holberg hadde ulike medisinske tilstander og var mer eller mindre sykkelig, mange gikk rundt med ulike medisinske tilstander på 1700-tallet, men at han gjennom hele forfatterskapet presenterer seg gjennom slike tilstander og selv knytter dem til sin identitet og til en form for sosialt utenforskap, en annerledeshet i forhold til det normale.

I tillegg til de nevnte plagene hevder Holberg at han etter Italia-reisen lider av regelmessige feberanfall (muligens malaria), av vedvarende hodepine, og dessuten at han er «Miltotig», hvilket i hans humoralpatologiske tankesett betyr deprimert. I den forbindelse påpeker han i essaysamlingen *Moralske Tanker* (1744) det urimelige i at man gjerne unnskylder de som er åpenbart fysisk syke, men at de som er «miltotige», ikke møter noen forståelse, men tvert imot fordømmelse.

En derfor, der er plaget af Milt-Syge, haver en dobbelt Plage; thi han haver udi Sygdommen en indvortes, og udi Menneskenes Had og Eftertale en udvortes Bøddel. Det heeder hos ham ikke Sygdom, men Egensindighed og Morositet. Intet kand være ubilligere, og intet er dog almindeligere end saadanne Domme. (Holberg 1744a, s. 409)¹²⁹

Holbergs forsvar for psykosomatiske sammenhenger kan ha et moderne preg, men var ikke enestående i datidens medisinske diskusjon,¹³⁰ selv om de i hans selvframstilling står svært sentralt. Hans selvbiografiske bemerkninger inneholder en lang rekke skildringer av kroppslige tilstander som stiller ham på siden av den normale sosialiteten. Dette er, mener han, ikke noe medisinen

---

129 Gjennom en anonym engelsk oversettelse av *Moralske Tanker* tilskrevet legen Peter Shaw, fikk Holbergs pregnante formuleringer om psykosomatiske forhold en viss internasjonal medisinsk-historisk virkningshistorie (jf. Sejersted 2016).

130 Jf. Tjønneland (2005b) om den idéhistoriske konteksten for Holbergs egenerklærte «Hypocondrie», en betegnelse som sannsynligvis skal tolkes i retning av «melankoli».

kan hjelpe ham med, for det er en iboende egenskap som er enestående for ham og hans typiske vegelsinn:

Den sygdom, jeg lider af, har jeg arvet fra min fader; jeg veed nemlig af erfaring, at helbred som andet gaar videre fra slægtled til slægtled. Jeg bruger dog ikke lægemidler, da jeg ikke kender sygdomskilden. Snart lister der sig en lammende mathed ind over hele mit legeme, saa at man kan se mig liste af som en myre; snart er der ingen, der er mere rask til bens end jeg, snart bliver jeg angrebet af smerter i hovedet, snart i fødderne. Snart sidder sygdommen i maven – og i saa fald føler jeg snart varme i mit indre, snart kulde – snart er der for megen syre, snart slet ingen. I fulde to aar led jeg af en saa alvorlig hovedpine, at jeg blev nødt til at afholde mig fra al tankevirksomhed. I den tid læste jeg kun historiske værker og tidsskrifter; men efter de to aars forløb flyttede sygdommen sig andetstedshen, og da havde jeg især glæde af filosofiske overvejelser og poesi. Det var dengang, jeg skrev det bekendte hittedigt tilligemed mine satirer og komedier, som jeg lige har givet en oversigt over. Som følge heraf passer jeg selv mit helbred uden andres raad. Jeg tror, at det vil være spildt ulejlighed for lægerne at prøve paa at tæmme en saa uberegnelig sygdom, der ligesom Achelous uafbrudt skifter skikkelse. Derfor bevæger mit sind sig som i rundkreds, og jeg ligner slet ikke mig selv. (Holberg 1728, s. 201f)

Det Holberg her skildrer, og som munner ut i å ikke være selvidentisk – å ikke likne seg selv – er nettopp det vegelsinn som han i 1726 hadde gitt en kjønnnet mytologi i *Metamorphosis* (jf. kapittel 1). Det er tilsynelatende et paradoksalt forhold mellom det å stadig være i endring og det å være et sterkt, individuelt subjekt. Denne sammenstillingen av et reflekterende, bevegelig subjekt og sykелighet er samtidig et essaytrekk, et subjektivt sjangertrekk Holberg har hentet fra forbildet Montaigne. Som Montaigne, særlig i hans siste essay «Om erfaringen», understreker Holberg igjen og igjen at han for sin egen del ikke stoler på legenes vurderinger, men selv kjenner sin egen kropp best. Han motsetter seg medisiner og diagnostisering av kroppen og vil selv ha kontroll

og finne egne kurer.¹³¹ I møte med opplevelsen av en sammensatt og skiftende sykkelighet kan ikke datidens samfunn tilby Holberg noen tilpasning i form av åpne diagnoser. Likevel klager han over leger og kvakksalvere som hevder å kjenne symptomene og tilbyr ulike typer medisin, men som ikke kan bidra med annet enn å være komiske rollemodeller for hans forfatterskap. Holbergs motreaksjon er å hevde sin subjektivitet og kontroll over egen kroppslighet og sykkelighet. Han finner opp sin egen spiserytme, arbeidsrytme og sosiale omgangsformer, i vedvarende opposisjon til dem som foregir å kjenne hans bedre enn han selv gjør.

Er det slik at Holbergs kroppslige selvframstilling kopler den ikke-maskuline mannen til sykkelighet? Var Holberg syk? Oppfattet han seg selv som grunnleggende syk? Han er utvilsomt opptatt av sin egen melankoli og «delicatesse». Er det da karaktertrekk, kroppstilstander eller sykdommer? Det er i hvert fall ikke tilstander med medisinske diagnoser som kunne kureres. Dessuten er det tilstander som slett ikke bare er negative; de bidrar til å gjøre ham følsom, oppmerksom, produktiv i ulike sjangre. Kroppstilstanden er også hans identitet. Når han skriver at kroppen gjorde ham til nonkonformist, er dette ikke bare et hint om seksualitet – det betyr også at kroppen gjorde ham til den enestående intellektuelle og kunstneren han selv visste at han var i all sin skrøpelige omskiftelighet.

Denne selvframstillingen må i 1700-tallskontekst leses som en protest mot et moderne maskulinitetsideal. Det er i Holbergs samtid at maskuliniteten blir essensialisert og entydiggjort, slik at avvik fra stereotypen av den skjeggete, voldskompetente og heteroseksuelle familiefaren fikk karakter av sykdom. Holbergs kroppslige selvframstilling beveger seg i grenselandet til det diagnostiske når han snakker om magens tyranni, om hypokondriet, om sin delicatesse – og om sine testikler, som vi skal se nedenfor. Men det er bare den såkalte fjerdedagsfeberen, muligens malaria, som oppfattes som en sykdom i den forstand at han har pådratt seg den på reise og kan kureres gjennom

---

131 Holberg foregriper her et motiv i moderne queer-studies med at subjektet på den ene siden trenger diagnoser, men på den andre føler ubehag ved å underkaste seg medisinsens blikk med de normer og den objektivisering et slikt blikk innebærer. Dette subjektets forsvaret mot diagnosens objektiviserende blikk på kroppen føres tilbake til Montaigne og frem til vår tids disability studies, fokusert på «people whose bodies/minds/desires/behaviors are also outside the social norm» (Kafer 2020).

musikk eller vandring. De andre kroppslige tilstandene er mer identitet enn sykdom i moderne forstand, altså noe utvendig og tilfeldig som kunne og burde fjernes. Som sitt forbilde Montaigne dyrker han sine sykdommer og ber legen dra pokker i vold. Essayistene kjenner selv best sin egen, særegne kroppslighet, som er så tett knyttet til deres skrift. Den moderne diagnostiseringen som Holberg-resepsjonen har lagt seg til, gir derfor et anakronistisk, eller skjævt, bilde av hvilken rolle kroppen spiller for Holbergs identitet og selvframstilling. Dette gjelder særlig tesen om Holbergs kryptorkisme.

Kryptorkismetesen – Epigram og biografi?

I moderne Holberg-litteratur er det pikelige eller ungdommelige utseendet som Holberg frimodig presenterer i sitt *Første levnetsbrev*, ofte satt i sammenheng med at han verken får barn eller gifter seg – og med forestillingen om at han ikke var seksuelt aktiv. Dette tolkes altså medisinsk og hormonelt. En nøkkel til en slik medisinsk tolkning har man sett i et epigram Holberg skrev i 1737, året han ble universitetets kvestor, økonomiansvarlig med ansvar for drift av universitetets godser og eiendommer.

Holberg publiserte fra 1737 til 1749 hele 939 epigrammer og «... for forfatteren selv var de efter alt at dømme et hovedværk» (Zeeberg 2015, som skriver at Holberg begynte med sine første epigrammer allerede rundt 1720). De er også utgangspunkt for *Moralske Tanker*, og slik sett et premiss for Holbergs banebrytende danske essayistikk. Likevel er epigrammene relativt sparsomt kommentert, da det er en lærd latinsjanger som er grunnleggende uoversettelig fordi språklig eleganse og tvetydighet står i sentrum. Det var en tidstypisk lærd latinsjanger som ble dyrket på 1500- og 1600-tallet. For ettertiden er den et eksempel på at Holberg hang igjen i en del litterære former som var på vei ut i hans samtid.¹³² Det er likevel liten tvil om at Jansen (1939) har rett når han trekker frem epigrammene som en helt sentral del av Holbergs

---

¹³² Eksempler på at Holberg har en kulturkonservativ interesse for utdøende sjangre er hans omfangsrike *Jødiske Historie* (1742), og kanskje hans *Moralske Fabler* (1751).

forfatterskap. Epigramsjangerens humor spilte ofte på tvetydigheter i tabuisert, seksualisert metaforikk, og Holbergs epigrammer er intet unntak, som vi allerede har sett eksempel på i epigrammet om kulturell endring i Roma.¹³³ Også det epigrammet vi her tar utgangspunkt i, epigram II,171, er skrevet på latin og i stram form med frivolt innhold.¹³⁴ Oversettelsene varierer noe; Peter Zeebergs forslag gjenskaper et ordspill ved hjelp av dobbeltbetydningen av det danske «pung»:

Det er alligevel sært at se en eunuk som kasserer!
Lige præcis den post kræver at pungen er fuld.

Et forslag som legger mindre vekt på form og eleganse, kunne være: «Det er en forunderlig ting å gjøre til kvestor en evnukk, som ingen kuler har godt plassert / som ikke kan beregne nøyaktig». I den latinske originalen er epigrammet utstyrt med en note om at «med 'calculos' forstår man ofte testikler». Vibeke Roggen (2004, s. 343) påpeker at denne formen for dobbeltbetydning er særegen, for på latin har man ikke belegg for en slik tvetydighet; det er det danske «stene» som, ifølge Roggen, også kan bety testikler.¹³⁵ Dobbeltbetydningen oppstår altså først i samspillet mellom latin og dansk. Holbergs latinske fotnote påpeker en dansk dobbeltbetydning for et europeisk publikum.

Dette epigrammet har blitt lest som en mulig selvbiografisk referanse, og særlig legen J.H. Vogt har hevdet at «Den overveiende sannsynlighet må være at Holberg hadde «skjulte testikler», (dobbeltsidig kryptorkisme), det vil si testikler som ikke hadde kommet ned i pungen, men er tilbakeholdt

---

133 Jf. Peter Zeebergs «Innledning til Holbergs epigrammer» på Holbergsskrifter.no og Roggen 2004.

134 Epigram liber II, CLXXI. «Qvæstorem Fiscii fieri, res mira, spadonem, / Calculum (a) enim nullum quem bene ponat habet. / (a) Per calculos heic sæpe intelligimus testic:». For en diskusjon om begrepet «spadonem», se Hug (1950) og diskusjon nedenfor.

135 Vibeke Roggen gir en interessant gjennomgang av en rekke av Holbergs kjønnsrelaterte epigrammer. Hun tilbakeviser Billeskov Jansens påstand om at Holberg ikke latterliggjør kvinner i sine epigrammer, og problematiserer Anne E. Jensens påstand om at epigrammene forsvarer likerett mellom kjønnene. Roggen konkluderer med at epigrammer er en konservativ tradisjon som Holberg står trygt innenfor. Selv om hun tar opp biografiske elementer når hun diskuterer epigrammer som advarer mot ekteskap, utvikler Roggen ikke spørsmålet om biografiske elementer i epigramsjangeren generelt eller hos Holberg spesielt.

i bukhalen i funksjonsdeffekt tilstand» (Vogt 1987, s. 60). Vogt antyder for øvrig en liknende teori om Voltaires kroppslighet:

I motsetning til Rousseau var [Voltaire] svakelig gjennom hele oppveksten; voldsom lek og sport var ikke hans sak. Han ble bare litt over 160 cm høy. Puberteten kom sent og ufullstendig. Han fikk aldri mer skjeggvekst enn de få hårstråene som han med jevne mellomrom fjernet med en pinsett. Likheten med Holberg springer i øynene (Vogt, 1987, s. 29).

Kryptorkismen og hormonmangel får altså en bemerkelsesverdig positiv betydning for Europas intellektuelle utvikling på 1700-tallet i Vogts modell. Vogt påviser imidlertid hvordan Voltaire, i motsetning til Holberg, gjerne lovpriser de maskuline dyder han selv i liten grad besitter. Voltaires tvetydige forhold til det homoerotiske er velkjent i resepsjonen.¹³⁶

Kryptorkisme i ulike former er en relativt vanlig tilstand som i moderne samfunn ofte korrigeres kirurgisk i ung alder, men på Holbergs tid var den ennå ikke identifisert som sykdom, og det var selvsagt ikke snakk om behandling. En viss andel av den mannlige befolkningen vil derfor ha levd med dette gjennom sitt voksne liv – slik situasjonen også vil være i mange kulturer i verden i dag. Tilstanden vil kunne gå ut over sædproduksjonen på grunn av høy temperatur, og kan i noen tilfeller påvirke hormonproduksjonen. Vogts diagnose og argumentasjon forutsetter at den i Holbergs tilfelle medførte nedsatt hormonproduksjon, hvilket skulle forklare hans pikelige utseende og påståtte manglende seksuelle interesse.

Senere sentrale Holberg-forskere, som Billeskov Jansen og Holberg-biografen Langslet, aksepterer Vogts diagnose som sannsynlig. Langslet diskuterer denne sannsynlige hormonforstyrrelsen i forbindelse med Holbergs radi-

---

136 Vogt: «Det ligger nærliggende å tro at slik[homoerotisk] eksperimentering ikke har vært Voltaire fremmed, kanskje i samvær med medelever hos jesuittene, muligens også senere i livet» (Vogt 1987, s. 35). Louis Crompton (2003, s. 512ff) diskuterer Voltaires ambivalens overfor homoerotikk over flere sider; på den ene siden finner man en rekke homofobiske utsagn fra Voltaire, på den andre siden dyrker han vennskap med flere kjente homoseksuelle, ikke minst Preussens Frederik den store, hvis homoerotiske preferanser Voltaire kjenner og kommenterer med forståelse.

kale syn på kjønnsroller slik dette kommer frem mange steder i forfatterskapet, særlig i «Zille Hansdotter», *Naturretten*, *Niels Klim*, essayene, *Heltehistorier* og flere av komediene. Langslet går ikke nærmere inn på denne mulige koplingen mellom kroppslig erfaring og mer generell avstand til samfunnets konvensjoner. Derimot går han langt i retning av å kalle Holberg «aseksuell», og denne aseksualiteten knytter han til denne mulige kryptorkismen.

Til tesen om Holbergs aseksualitet kan man bemerke at Holberg i hvert fall ikke er aseksuell i sine tekster; kjønn og erotikk spiller tvert imot mange steder en fremtredende rolle. Det vi også vet, er at han stadig vender tilbake til sine sterke emosjoner, fysiske impulser som han ikke for sitt bare liv kan kontrollere. Han vender ofte tilbake til at rasjonaliteten ikke kan kontrollere kroppslige impulser. Hele hans kritikk av stoicismen handler om denne erfaringen hos ham selv. Hans praktiske seksuelle erfaringer ellers vet vi lite om – bortsett fra dette at han spesifikt forteller oss at han aldri har ligget med en kvinne. Vi vet altså at han ikke fremstiller seg som en aktiv heteroseksuell.

Om man vektlegger epigram II, 171 og Vogts tese om kryptorkisme i vår sammenheng, kan man lett få det inntrykk at Holbergs seksualitet og motstand mot det heteronormative er et resultat av sykdom. Dette ville i seg selv være et moderne, heteronormativt perspektiv (jf. King 119). Det er derfor viktig å påpeke for det første at Holberg ser sin egen kroppslighet som en del av velkjent variasjon og porøsitet – det er ett av poengene i myten som skrives frem i *Metamorphosis*: Det finnes en mellomkategori mellom kvinner og menn. For det andre er det klart at selv om Holberg knytter sin egen seksualitet til en ikke-maskulin form for kroppslighet, bruker han sitt forfatterskap på å skrive frem et sammensatt galleri av eksponenter for homoerotikk, et galleri som også rommer helteskikkelser som Epaminondas, Sokrates, Cæsar (se kapittel 6) og for den saks skyld Petronius' protagonister. Dette er figurer som representerer maskuline kvaliteter som mot, kraft, besluttsomhet og intellektualitet. «Sodomi» eller homoerotikk er slett ikke avgrenset til følsomme «effeminate» i det holbergske univers. Den naturlige diversiteten i seksualiteten, slik den har spilt seg ut i ulike kulturer og perioder, i ulike kropp og psyke, er et overordnet poeng i den varierte behandlingen dette motivet får i Holbergs forfatterskap. Joda, Holbergs selvframstilling, den personen han skriver frem for seg selv, knytter riktig nok «the effeminate» og «the fop» til (en interesse for) «sodomy» og intellektuell nonkonformitet, men hans øvrige ulike artikuleringer av kjønn og seksualitet går i ulike kulturelle retninger. Det

er dessuten selvsagt et poeng at denne nonkonformismen står i kjernen av hans forfatterskap, det er energien i hans intellektuelle prosjekt, og slik sett er det ikke sykkelig, men tvert imot noe mer enn naturlig, en evolusjonsmessig fordel. Holbergs «effeminacy» er ikke «a failure of manliness» (King 64), det impliserer ikke noe generelt moralsk eller intellektuelt forfall, tvert imot er det noe eget, noe i seg selv – noe mer. Det er en superkraft.

Opp mot Vogts konkret-medisinske lesning av Holbergs lille epigram må man vurdere en mer litterær-symbolisk forståelse av Holbergs evnukkfascinasjon: «because human subjectivity cannot ultimately exist outside a division into one of two sexes, then it is castration that finally comes to symbolize this split» (Juliet Mitchell sitert etter Dollimore 1995, s. 255). Kastrasjonen fungerer som en symbolsk strategi for den subjektiviteten som ikke finner seg til rette i kjønnsbinarismen. Holbergs omtale av «spadoer» i epigrammene bør kanskje ikke leses bokstavelig biografisk, men snarere symbolsk – i den grad de i det hele tatt skal settes i en biografisk kontekst. Vi vet ikke i dag om Holberg hadde kryptorkisme. Grunnlaget for Vogts diagnose må betegnes som svakt. Det vi vet, er at Holberg spøkte med at en kvestor ikke hadde «calculum bene ponat», steinene godt plassert, hvilket i antikken først og fremst betydde «beregne presist». Dette epigrammet må imidlertid forstås først og fremst i lys av det litterære spillet det inngår i. Dette spillet foregår på flere nivåer. For det første er eunukken, eller nøkkelordet «spadonem», en del av epigramsjangerens seksualiserte vokabular. Motivet «eunuch» og «spado» følger sjangeren og finnes hos forbildet Martial, uten at denne dikteren av den grunn diagnostiseres med kryptorkisme. Også Holbergs umiddelbare forbilde blant nylatinister, engelskmannen John Owen (1564–1622), har et epigram om eunukken, her i engelsk oversettelse fra 1677:

II. 201. An Eunuch.

My Testicles I want, yet I attest

My self a Man, a Masculine at least.¹³⁷

---

137 Owen 1677 (overs. Harvey). II.201. Originalen lyder: «Eunuchus. / Testibus exectis perit mihi mascula virtus, / Me tamen esse virum / mentula *testis erit. / * Falsum testimonium». En gjendiktning kunne gå i retning av: «Med testiklene fjernet forsvant min maskuline virilitet, likevel *vitner pikken om at jeg er en mann (*falsk vitnesbyrd)» (Owen 1658, II s. 47)

I den latinske originalen har Owen en forklarende fotnote som spiller på ordlikheten i «testi» (fremdeles synlig i engelsk og norsk form: «testikler/attestere»). I de latinske versjonene er det seksfotede metrumet og den tolinjede formen, i tillegg til en påfallende, forklarende fotnote, stort sett sammenfallende med Holbergs berømte epigram. Sammen med tematikken tyder denne slående formmessige likheten på at vi her har å gjøre med en litterær allusjon; Holberg kommenterer og leker med Owens evnukkeepigram. Holbergforskningen har tidligere påvist at Owen er den vesentlige innflytelsen på Holbergs epigrammer: «Påvirkningen fra Owen er, med Billeskov Jansens ord, 'næsten overvældende stærk'». (Zeeberg 2015) Men ingen har, så vidt jeg vet, hevdet at «jeg» i Owens epigram sikter til ham selv som kryptorkist. Det er snakk om en grovis i høylitterær form og elitistisk intertekstualitet bakover til Martial. Utgiveren Dana Sutton leser imidlertid en del biografi inn i Owens epigrammer, og noe Holberg ville kunne identifisere seg med at Owens dikt ofte «... praise bachelorhood, and Owen often congratulates himself and others on escaping the pitfalls of married life». (Sutton 1999, «Introduction»). Vi skal se på flere av Holbergs epigrammer som kan ha en viss biografisk relevans.

Holbergs epigram er først og fremst en slik høylitterær grovis i dialog med den beundrede Owen. Epigrammet inneholder – i tillegg til Owen-referansen – også en mulig allusjon til hans favorittforfatter Petronius. Formuleringen om de mer eller mindre velplasserte kuler, «calculum bene ponat», har nemlig sin mest kjente antikke versjon i en linje i Petronius' *Satyricon*: «Si bene calculum ponas, ubique naufragium est»: «grundig beregning gir forlis overalt». ¹³⁸ Slik konkluderer *Satyricons* sentrale figur Encolpius, og formuleringen er blitt et stående uttrykk for at verden er kaotisk og uberegnelig.

Jeg kan ikke finne fortolkninger som antyder at Petronius, som ellers gjerne legger på saftige grovheter, akkurat i dette tilfellet skulle ha spilt på en eventuell betydning om at godt plasserte testikler medfører ulykker overalt – selv om dette i og for seg kunne gitt mening i *Satyricon* som helhet. Uansett kan dette epigrammet altså også være ett av Holbergs mange nikk til yndlingsforfatteren Petronius, så vel som til Owen. Hovedsaken er at disse litterære allusjonene må veies opp mot en eventuell biografisk fortolkning basert på

---

138 Den norske oversetteren Pollestad har valgt: «Regner du nøye etter, er det forlis overalt» (Petronius 2013, s.160).

en bokstavelig lese måte. Selvsagt kan epigrammet være både høylitterært og biografisk, men noen direkte, naiv betroelse til leseren er det ikke. Eller for å si det slik: Om Holberg, da han ble kvestor, kom på dette ordspillet med «calculos» der både Owen og Petronius kunne klinge med, kunne det vært nok inspirasjon til et slikt epigram, helt uavhengig av hans private kroppslighet. Og hovedpoenget: Det er først og fremst Holbergs litterære selvframstilling vi har å forholde oss til, ikke anakronistisk medisinsk diagnostisering. Her er «spado»-figuren å forstå som forventet symbolsk reaksjon på å stå utenfor den småborgerlige kjønnsbinarismen i en høyere kulturell sfære av antikke og lærde referanser.

Denne litterære lærdomskonteksten der Holberg også forankrer sin identitet gjennom sine tekster, er uoverskuelig for oss moderne lesere. Eksempelvis inngår Epigram II, 171 i et litterært samspill med andre av Holbergs seksualiserte epigrammer. Holberg spøker med begrepet «spado» fire steder. Disse stedene står i sammenheng med andre komiske allusjoner til evnukkmotivet, som igjen inngår i Holbergs lekende og provokative undergraving av kjønnsrollene. De fire epigramforekomstene av «spado» kan alle ses som relevante i forhold til Holbergs selvframstilling på et mer generelt plan. Det første er i Zeebergs oversettelse slik:

I. 142

Om en romersk geistlig. Til Amyntas

Indtil sin død var han ugift, og dog fik han masser af afkom.

Ja, mysteriets mænd elsker på mystisk facon.

Nok ser man tit kapellaner i Rom, men ikke kapuner.

For at få adgang til Guds rige bliver ingen eunuk.¹³⁹

---

139 I, CXLII.

In clericum quendam Romanum
ad Amyntam.

Mortuus est cælebs, sobolis magnæ tamen Auctor. [«Auctor» tveetydig: far og forfatter]

Presbyteri ac Mystæ mysticè amare solent. [prester og mystikere vil elske mystisk]

Sacrantur Romæ, sed non castrantur, Amynta [Roma er hellig, men ikke kastrert, Amyntas]

Ob regnum cœli jam Spado nullus erit. [Nå blir ingen eunuk for å få adgang til Guds rike
(jf. Matteus 19.12)]

Dette epigrammet står i sammenheng med diskusjonen om Roma som et sted for homoerotikk mellom menn i antikken og i samtiden, hvilket også vender tilbake i epigrammene (se ovenfor om Holbergs Romareise). Den første linjen benytter det latinske ordet «auctor», som spiller på at en forfatter, i stedet for barn, kan etterlate seg bøker. Dette motivet dukker opp andre steder i Holbergs selvfremsstilling, der han påpeker at forfatterskapet kompenserer for barnløshet og manglende giftermål. Epigrammet kan altså også leses biografisk, eller i det minste som litterær selvfremsstilling. Men teksten beveger seg deretter fra det intellektuelle – bøker – til elskov og kjønnsorganer. Den andre linjen hevder at «prester og mystikere vil elske på mystisk vis». Her antydes muligheten for alternativer til heterofil erotikk i forplantningens tjeneste, ikke gjennom skrijving, men som det man med en holbergsk vending kunne kalle «selsom elskov» («mysticé amare»). Vi befinner oss altså ved et av de stedene Holberg hinter om sex mellom menn, særlig knyttet til Roma. Den tredje linjen utnytter ordlikheten «sacrantur»/«castrantur» – Roma vil være hellig, men ikke kastrert. Zeeberg erstatter kreativt ordspillet med det danske kastrat/kapun.

Epigrammet forteller at det foregår en form for mystisk, potent sex i det hellige Roma som ikke gir barn. Mest interessant er kanskje den siste linjen, fordi det er en bibelallusjon til Matteus 19.12 – stedet der Jesus og fariseerne diskuterer nødvendigheten av å gifte seg, og som unntak slår fast at noen er født som «evnukker». Matteus skriver etter den nyeste bibeloversettelsen: «For noen er evnukker fordi de er kommet slik fra mors liv, andre fordi mennesker har gjort dem til evnukker, men det er også noen som har gjort seg selv lik en evnukk for himmelrikets skyld. La den som kan, ta dette til seg.»¹⁴⁰ Også Bibelen slår altså fast at noen fra naturen, fra mors liv, ikke er egnet for ekte-skap. Det epigrammet imidlertid legger vekt på, er at de likevel elsker – om enn på mystisk vis. Poenget er altså at nå, i vår tid på 1700-tallet, er det ingen som gjør seg selv til evnukker slik Matteus hevder at enkelte gjorde i bibelsk tid – forstå det den som kan. Antydningen blir at det bedrives en form for barnløs, potent elskov mellom de hellige menn i Roma; de «elsker på mystisk

---

140 Latinsk form på Matt 19.12 i *Vulgata* bruker ikke distinksjon mellom «spado» og andre former for kastrasjon: «Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt: et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: et sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum caelorum. Qui potest capere capiat.» Diskusjonen om hvor vidt Matteus snakker om fysisk selvkastrasjon eller å velge et liv i sølibat, tar vi ikke stilling til.

facon» (Zeeberg), de bedriver «selsom elskov», for et øyeblikk å vende tilbake til en nøkkelformulering i *Metamorphosis*. I Roma gjør de seg ikke til spadoer for å komme til himmelen.

Kunne vi driste oss til å foreslå, som en biografisk hypotese bak epigram I, 142, at forfatteren Holberg ikke bare skrev, men også bedrev selsom elskov på sin Romareise – da i motsetning til Vogts og Langslets biografiske lesning av epigram II, 171 om Holberg som aseksuell kryptorkist? Kanskje var det noe med de to napolitanske adelsmennene vi har nevnt ovenfor, de med de store grytene? Nei, så langt vil vi ikke gå. Det er ikke mulig å hente enkeltheter ut av Holbergs lekende, høylitterære epigrammer, der han behendig balanserer på avgrunnen av det absolutt tabu, og utgi det for biografi – slik Vogt gjør. Kryptorkismetesen, med sin tilhørende implikasjon om aseksualitet, har blitt en bortforklaring av Holbergs homoerotiske begjær. Men det enkelte epigram er satire og intertekst, ikke biografi. Det man derimot kan gjøre, er å vurdere helheten i det mønsteret som avtegner seg på ulike nivåer gjennom forfatterskapet, det som utgjør Holbergs samlede litterære selvframstilling. Der er det etter mitt skjønn ikke aseksualitet som er poenget, men snarere tvert imot begjær, sanselighet og selvhevdelse i opposisjon til stadig strengere moralnormer i den danske borgerligheten.

Også den tredje forekomsten av «spado» i epigrammene er relevant i denne sammenhengen.

III, 57

Om eunukken Mævius der efter sigende drømmer om et lystent liv på landet

Drømmer du nu med din puslingefløjte om landlige muser.

Sådan en drabelig kamp knækker de hårdeste mænd.

Kend dine kræfter og husk: Du er ikke en storslået plovmand.

Sådan en landlig tøs kræver den hårdeste mand. (overs. Zeeberg)¹⁴¹

141

III. LVII.

In spadonem Mævium, qui rure dicitur libidinosam vitam meditari.

Sylvestres tenui Musas meditaris avena.

Frangunt nervosos prælia tanta viros.

Igjen presenteres vi for et motiv som frister til biografiske koplinger. Også fløytespilleren Holberg kunne nok ha drømt om et hyrdeliv på landet, noe han jo på et vis realiserte på sine gods mot slutten av sitt liv. I epigrammet er Mævius altså naturlig evnukk, spado, men han drømmer likevel om et lystent liv, et «libidinosam vitam», på landet. Denne evnukken er slett ikke aseksuell – selv om han ifølge epigrammet neppe vil være i stand til å tilfredsstille en landlig kvinne. Første linje er for øvrig en allusjon til Vergils første eklog, linje 2: «silvestrem tenui Musam meditaris avena», et berømt sted i latinsk poesi som Holberg her gir en seksualisert betydning. Zeebergs oversettelse fanger Holbergs intensjon ved å seksualisere «tenui avena» som en tynn hyrdefløyte, som igjen har en fallisk betydningsmulighet – en liten fallo som ikke kan tilfredsstille landlige kvinner. Men Mævius' begjær var kanskje slett ikke rettet mot disse kvinnene? Kanskje ville han heller, som Tityrus i *Metamorphosis*, hvile under det mannlige treet?

I epistel 207 kommenterer Holberg at disse nevnte innledningslinjene hos Vergil, de som handler om hyrden med den lille fløyten, gjerne forklares som «en hæslig satire» rettet mot den yngre poeten og rivalen Ovid, som «... under Træets Skygge stræber, skønt du duer ikke mere til Elskovsspil» (Holberg 1748–54 III, s. 106).¹⁴² I epistelen fingerer Holberg at han tviler på slike skjulte betydninger, men i dette epigrammet er altså det seksualiserte tydelig, samtidig som den biografiske nøkkelen snarere enn Ovid kunne tenkes å være epigrammatikeren selv – Holberg. Holberg var – ifølge ham selv – en habil fløytespiller, en ferdighet han utviklet i homososialt fellesskap i England. At fløyten er et kjønnset motiv knyttet til myke menn, er en mulighet helt fra antikkens fremstilling av oppdragelsen i Theben. I dette epigrammet er uansett fløyten falliske potensial tydelig, men uttrykker samtidig et misforhold mellom vilje og evne. Mævius er full av begjær, men «puslingfløyten» er utilstrekkelig i møte med de krevende landlige kvinnene. Om vi altså igjen skulle anlegge den vogtske biografiske lese måten på epigram III, 52, måtte vi si at den fløytespillende Holberg med sine hyrdeambisjoner i høy grad ville – om han enn ikke kunne, i hvert fall ikke med disse kvinnene. Altså at mangelfull evne slett ikke tilsier manglende begjær, slik Langslet la til grunn

---

Nosce tuas vires, non magni es ruris arator.

Poscit nervosum rustica virgo virum.

142 Om Holbergs interesse for diskusjonen om Vergil eller Ovid var å foretrekke, se kapittel 1.

for sin fortolkning av Holbergs seksualitet da han hevdet at kryptorkismen sterkt ville dempet Holbergs eventuelle «homofile legning».

Det beryktede epigram II, 141 står kort sagt ikke alene, som i Vogts lesning, men knytter an til andre epigrammer med spado-motivet. Alle disse kan sies å ha biografisk potensial i Holberg-sammenheng, men de kan neppe være pålitelig grunnlag for anakronistiske medisinske diagnoser. Spadoen er riktignok en komisk figur, men ikke nødvendigvis «aseksuell». De Holberg-epigrammene som handler om evnukker, handler samtidig om begjær. Poenget her er ikke å nøste opp i epigrammenes litterære spill, noe som må overlates til latinkyndige filologer, men å understreke at man bør være forsiktig med å stille en medisinsk diagnose ut fra ett enkelt av Holbergs 939 epigrammer, der han henvender seg til et lærd europeisk publikum med småfrelke, høy-litterære kunstferdigheter. Det man derimot kan si, er at disse epigrammene er en brikke i det større puslespillet der Holbergs litterære kjønnsdiskurs tegner opp porositeten mellom kjønnskategoriene, undergraver samtidens maskulinisering og blant annet hevder at embeter kan mestres uavhengig av kjønn, slik en kvestor kan være mann, kvinne – ja, også evnukk. Og de hevder både at romerske geistlige elsker mystisk og at spadoer har erotiske lyster. De er kort sagt ganske uregjerlige, og de biografiske hintene som riktig nok kan tolkes inn, går i hvert fall ikke i retning av det aseksuelle.

Nå er det jo slett ikke umulig at Holberg var født med denne tilstanden, kryptorkisme. Kanskje er det det som ligger i en litt kryptisk formulering i *Moralske Tanker* I.171: «En særdeles medfødt Delicatesse haver fordømt mig til at være en stedsvarende Pebersvend» (Holberg 1744a, s. 242). En slik «delicatesse» kunne sikte til en konkret skrøpeligheit, men like gjerne en generell sarthet og sensitivitet. Men Holberg visste ikke hva «kryptorkisme» var. Han visste derimot at det fantes naturlige evnukker, spadoer. Han visste at noen menn var «myke», mollis. Han visste at Matteus 19.12 slår fast at noen er født ute av stand til å gifte seg. Han visste om hermafroditisme og hadde kanskje en forestilling om at dette var mer vanlig og dyrket i antikken. Han visste om det romerske evnukk-systemet. Han kjente Ovids forvandlinger, som ikke minst handlet om kjønn og seksualitet. Han kjente variasjonene i gresk og romersk seksualitet. Den biologiske og kulturelle dikotomien mellom det maskuline og det feminine, som Vogt tar for gitt, var nettopp spørsmålet for Holberg, slik det var for hans samtid. Ifølge Wahrman var interessen for den kjønnsoverskridende kroppen, hermafroditten, først og fremst et 1600-tallsfenomen, og dette kroppslige fokuset ble overskygget av en interesse

for det kulturelle kjønn på 1700-tallet.¹⁴³ Holbergs tekst bringer disse to aspektene sammen; hos Holberg er det noe overskridende og normutfordrende både i det biologiske og i det kulturelle skillet mellom menn og kvinner. Noen ganger, som i sitatet om det nonkonforme, bringer han disse to perspektivene sammen. Kroppen gjorde ham nonkonform, men han kunne lagt til at denne nonkonforme identiteten også ble hans lykke, for den er jo forutsetningen for hele hans forfatterskap og all hans kulturelle innflytelse. Om Vogts hypotese om Holbergs dobbeltsidige kryptorkisme skulle være rett, er den likevel relativt uinteressant for andre enn medisinhistorikere; den er uansett forenkende og reduktiv i forhold til hva det innebar kulturelt og litterært å spille på forestillinger om evnukker og maskulinitet på Holbergs tid. Mange med en slik tilstand vil ha levd vanlige, borgerlige liv – om enn kanskje uten biologiske barn. Bare én ble Danmark-Norges ledende og mest notoriske litterat. Holbergs forfatterskap insisterer på kroppens betydning, men det er hva Holberg gjør ut av sin kroppslighet, og hvordan han gjør det, som er av interesse.

Kropp og tanke, fra biologi til ideologi

Vogt går for langt i sin diagnostisering, men han er på linje med Holbergs selvframstilling i det grunnleggende poeng at kropp og psyke henger sammen. Mange ganger har det vært antydnet i Holberg-forskningen at det finnes en sammenheng mellom Holbergs særegne kroppslighet og hans ideer, særlig med tanke på kjønnsperspektivet. Men enda oftere er en slik sammenheng blitt avvist, ofte med henvisning til at det å antyde en slik forbindelse skulle være tåpelig, uvitenskapelig, banal eller søkt. En interessant oppsummering av denne diskusjonen finner man

---

143 Wahrman (s. 44) vektlegger at «... the seventeenth-century fascination with transformations of bodily sex rather than of gender: a fascination that preceded the eighteenth-century gender play and was largely eclipsed by it. This is why hermaphrodites, the embodiment of the indeterminacy of sexual bodies (rather than gender), were so much more in vogue in the seventeenth century than in the eighteenth, when they were mostly dismissed as fictions or turned into metaphors». Wahrman representerer en overdreven trang til å plassere ideer i kronologisk rekkefølge; mye av 1600-tallet henger igjen i Holberg, som jo levde i begge disse århundrene.

hos Bredsdorff (2017), som tydeligvis også har lest Vogt, men uten å ville beære ham med navns nevning, kun med hans mindreverdige nasjonalitet:

Andre – en norsk mediciner, som fik Billeskov Jansens tøvende tilslutning – har antydnet at Holbergs evne til at se verden fra kvinders synspunkt kunne skyldes noget biologisk, nemlig at han var lidt af en tvetulle: spinkel, med ringe skægvækst, måske kryptorkist... Men det beviser vel endnu mindre. Evnen og fantasien til at forestille sig en verden hvor kvinder har andre rettigheder, sidder mellem ørerne, ikke mellem benene.

Henger ører og ben ikke sammen? Bredsdorff er ikke enig med Holberg selv i at kroppslige erfaringer er tett knyttet til skriving, psykologi og erkjennelse. Han kommenterer ikke Holbergs mange koplinger av kroppserfaring og skriving. Holberg ser og erfarer verden fra synspunktet til en vegelsinnet mann som ikke er bekvem i tradisjonell nasjonalmaskulinisme. En blanding av det feminine og maskuline, slik Holberg selv har definert det. Det er i hvert fall det han insisterer på gjennom hele forfatterskapet. Ordet «tvetulle», som Bredsdorff anvender tilsynelatende nedsettende, er et interessant begrep med norrøn etymologi, satt sammen av «tve» og «tul», som betyr «redskap», engelsk «tool». Holberg bruker det selv ett sted (*Moralske Tanker* I, 6). Begrepet var kjent på folkemunne i hans samtid, og Alf Torp viser til ulike dialektale varianter. Det betegner en tvekjønnet eller hermafroditt. Bredsdorff har rett i at vi ikke her sitter med noe «bevis». Men det er heller ingen her som er tiltalt for noen forbrytelse. Hermeneutikken opererer ikke med «bevis», men med fortolkninger som sannsynliggjøres gjennom belegg i tekst. De som eventuelt er opptatt av at det ikke finnes noen sammenheng mellom Holbergs kropp og skrift, får da sannelig selv sannsynliggjøre en slik hypotese. Det vil neppe bli lett.

I dag er det ikke kontroversielt å hevde at man erfarer verden gjennom kroppen, og at litteraturen kan vise frem dette møtet. Holbergs forfatterskap er et usedvanlig tydelig eksempel på nettopp dette; både at det skjer og at han beskriver hvordan det skjer. Den essayistiske, utprøvende, sjangeroverskridende og normoppløsende skrivemåten henger sammen med en kroppslig erfaring av å stå på siden av samfunnsnormene. Det som mangler i Bredsdorffs refleksjon, er at Holberg selv insisterer på å fremstille seg som en som ikke er, og som helt fra barndommen ikke har vært, i overensstemmelse med maskuline kroppsidealer og konforme normer. Han har opplevd seg som

utenforstilt gjennom det kroppslige, og dette er grunnlaget for hele hans liv og forfatterskap. Reisene har ikke kunnet endre dette, snarere tvert imot. Dette er et implisitt, men sentralt tema i *Første levnetsbrev* og i en rekke andre tekster, både tidligere og senere. Holberg kobler selv sin kroppslighet til sin skriving og sitt sosiale liv. Det skjønnlitterære Holberg-verket som med størst tydelighet viser den avmaskuliniserte mannskroppen i generell opposisjon til samfunnets strenge normer – og samtidig, som et sidemotiv, artikulerer den radikale likestillingsideologien gjennom Marthes kommentarer – er *Jean de France*. I det herostratiske epigrammet om de manglende testiklene er det Holberg selv som knytter en viss kroppslig tilstand til det å inneha et embete. Heller ikke en kvinne har jo, kan man si, «*calculos bene ponat*», men til forskjell fra Holberg kunne de heller ikke være kvestor ved Københavns universitet på 1700-tallet. Epigrammet er beslektet med Holbergs typiske påpekninger av at kvinner er like skikket til å inneha embeter, slik de også har i idealsamfunnet Potu. Det handler om forholdet mellom kjønnsidentitet og samfunnsrolle.

Vennskapet i *Epistler*

Var Holberg en vennsæl mann eller ikke? Holberg skriver lite om forholdet til sine venner, men det antydes i flere sammenhenger at han har hatt det Scheibe kaller «gute Freunde». Hvem disse historiske vennene var, og hvilke omgangsformer Holberg dyrket, har man bare spredte informasjonen om. Særlig oppholdet i England fremstiller han som sosialt vellykket, mens han i andre sammenhenger, både på sine reiser og i København, fremstår som en *einzelgänger* uten noe klart miljø rundt seg. Reiseskildringene inneholder riktignok mange flyktige bekjensheter, slik sett virker han sosial, men det er lite som tyder på faste forbindelser. Blant kollegaene på universitetet synes han å være respektert, men også involvert i konflikter. Hvordan har det sosiale miljøet vært i teateret? Har det eksistert et miljø av københavnske fritenkere og litterater rundt ham? Hva med vennskapet med Wartberg – var de del av en større krets?

Hva var vennskap for Holberg? Hvilke former for homososialitet kunne han mane frem i sine tekster? De fleste steder der begrepet «vennskap» dukker opp i forfatterskapet, er det noe som kjøpes eller skifter etter omstendighe-

tene. Holbergs sentrale essay om vennskap i *Moralske Tanker* (MT III.142) bygger på klassiske kilder, som Seneca om vennskap (brev 3 til Lucillus), og kanskje også Montaignes berømte essay om vennskap (Bok I, essay 27). Det synes for eksempel som Holberg er påvirket av Montaignes kyniske syn på familieband og vekt på at vennskap tross alt er bygget på felles interesser og forståelse, og derfor mer bestandig enn familierelasjoner. Holberg er aldri opptatt av familien, men også vennskap er stort sett flyktig: «Et oprigtigt og uforfalsket Venskab, jo rarere det er, jo større Priis maa derpaa sættes. Jeg siger: jo rarere det er, efterdi der er ingen Dyd, som meer omtales og som mindre practiceres». (Holberg 1744, s. 546). Enkelte ganger, når Holberg andre steder kommer inn på antikke eksempler med erotiske overtoner, snakker han om «særskilt vennskap». Montaigne hadde tidligere gått eksplisitt inn på kjærligheten, kroppsligheten og de greske eksempler i sitt vennsapsessay. Holberg holder seg unna dette i det ganske korte vennsapsessayet i *Moralske Tanker*, som munner ut i eksempler på dårlige venner som krever urimelige ting av hverandre. Utgangspunktet var likevel idealet om det oppriktige og uforfalskede vennskapet, denne sjeldne og verdifulle hendelsen. Finner man slike oppriktige og uforfalskede vennskap i Holbergs fiksjonsunivers?

Kanskje ikke så mye der heller. Vennsapsrelasjonene i komediene er, som vi har sett, nesten alltid mellom en herre og hans tjener. Vi har også eksempler på den patriarkalske unionen mellom eldre menn – en far og en tilkommende svigerfar – men det er alltid mer forretning enn egentlig vennskap hos Holberg. Et annet sted i forfatterskapet hvor vi møter den fiktive iscenesettelsen av et intellektuelt og åndelig vennskap mellom menn, er jegets forhold til den «høyfornemme Herren» i Levnetsbrevene og til «min Herre» i epistlene. Dette er riktignok fiktive vennskap som ligger perifert i tekstene, som bare oppstår i kraft av den halvveis gjennomførte brevretorikken i essayene, men «jeg» i disse essayene ligger uansett tett på Holberg selv, og disse subjektivt utformede essayene er et sted der Holberg fremstiller åndelig vennskap mellom menn. Vi møter her, kan man si, akademikerens drøm om en åpen og intim intellektuell samtale med en akkurat passe uenig og kompetent motpart. I sin kvasibiografiske form er disse essayene også sentrale ledd i Holbergs selvframstilling. Indirekte tegner han et bilde av fortrolige brevvenner fra 1700-tallet, vennsapsrelasjoner som ikke skildres på samme måte ellers i forfatterskapet. I den påfallende mangel på virkelige brev må Holberg-forskningen ta til takke med disse fiktive variantene.

I *Levnetsbrevene* iscenesetter Holberg et forhold til en høytstående person, en høyfornem herre, en «vir perillustrem» som har bedt ham skrive om sitt liv. Holberg henvender seg til denne personen i innledningen av *Første levnetsbrev* (1728). Denne forestillingen følges opp i *Andre Levnetsbrev* (1737), der det skal ha vært et brudd, eller en pause i vennskapet: «I hele otte år har vi ingen korrespondance udvekslet. Og dog bærer det brev, jeg for nylig modtog fra Dem, vidnesbyrd om, at De endnu mindes mig, og at Deres gamle godhed for mig ikke er kølnet i al den mellemliggende tid». I *Tredje Levnetsbrev* (1743) følges denne tenkte dialogen opp: «Eftersom De bestandig har berømmet, understøttet og ansporet mit arbejde som forsker og skribent, forekommer det kun rimeligt, at jeg har vakt Deres vrede, fordi jeg uden at rådspørge Dem – hvis skøn og råd jeg jo plejer at lade mig lede af – har påtaget mig det byrdefulde hverv at være kvæstor ved vort universitet».

Tidligere Holbergforskning har lansert en rekke teorier om hvilken historisk person «vir perillustrem» i levnetsbrevene kunne ha vært, men i dag synes det å være konsensus om at dette er en oppdiktet samtalepartner (Skovgaard-Petersen 2017, s. 76). Hva kjennetegner denne fantasivennen? Det er tale om en høyerestående person, og de kommuniserer på latin. Forholdet fremstår hierarkisk, og Holberg uttaler seg med behørig underdanighet. Likevel får vi kanskje enkelte, litt nærmere glimt av «vir perillustrem». I *Første levnetsbrev* uttrykker Holberg bekymring for at han bruker et altfor folkelig språk, fordi han frykter at: «disse sømandsudtryk: sudvest, nordoost osv. skal klinge alt for skurrende og uskønt i Deres fine øren» (Holberg 1728, s. 85, overs. Thomsen). En nærlesing av levnetsbrevene ville kreve grundig filologisk kompetanse, men la oss antyde hvilke retning en slik queer-filologisk nærlesning kunne ta:

Disse «fine ørene» er i Holbergs latinske original beskrevet som «mollibus tuis auribus», der «mollis», som har hovedbetydningen bløtaktig, her altså oversettes med «fine». Den høyfornemmes fine ører skal slippe å høre sjømennenes grove språk. Det er greit. Dette tekststedet markerer begynnelsen på den romanske reisen, som vi nedenfor legger ut som en anekdotisk utforskning av homososialitet med klangbunn i Petronius' *Satyricon*. Er det urimelig å nærlese disse fine ørene? Ovenfor er det behandlet hvordan adjektivet «mollis» konnoterer ikke bare mykhet og finhet, men også kan ha homoerotiske overtoner i latinsk, bibelsk og engelsk språkbruk i Holbergs samtid. En mann som er «mollis», er ikke bare bløt, men en potensiell «sodomitt». Men hva med en hvis øre er «mollis»? Er det å strekke seg for langt å si at det, i et plutselig intimt øyeblikk når

Holberg omtensomt kommenterer herrrens sarte ører, ligger en nyanse av det feminine og til og med det homoerotiske? Får den fine herres myke ører, som lytter så gjerne til Holbergs konversasjon, i dette øyeblikket en sanselighet, en pikant klang av intim nærhet mellom tekstens «jeg» og «du», hørbar bare for de innvidde og lærde?¹⁴⁴ Og er denne henvendelsen til tekstens «De» farget av den homososiale konteksten som preger skildringen av Holbergs reise til Roma, en by som i høy grad er kjønnnet i Holbergs samtid og i hans tekst (se nedenfor)? Pass på dine bløte ører når jeg nå skal berette om min tur til Roma, de mykes egen hovedstad («mollis jam Roma est» jf. kapittel 4). Når det gjelder Roma-reisen, er det klart at en egentlig nærlesing av levnetsbrevet måtte ha tatt utgangspunkt i grundig latinfilologi – og i den antikke, kulturelle klangbunn som ligger under, ikke minst i allusjonene til Petronius (jf. kapittel 3 og 4). Her kan bare lese måten antydes; det er uansett ikke en avdekking av «egentlig mening», men et spørsmål om hvilke vage overtoner som oppstår ved bruk av adjektivet «mollis» i den spesifikke konteksten som Holberg konstruerer for sine betroelser.

Man kunne tenke seg at Holberg la opp til at de brevformede essayene i *Epistler* fra 1748, noen år senere, skulle fremstå som en videreføring av denne brevvekslingen i levnetsbrevene. I *Epistler* er adressaten navnløs «**», og essayets jeg, Holberg, omtaler ham som «min Herre». Er dette fremdeles den høyfornemme mann som Holbergs jeg nå, i kraft av å være baron, kan tiltale mer som en likestilt?¹⁴⁵ Det er i så fall ikke en illusjon han legger mye inn på å holde fast ved. I det hele tatt har epistlenes «min Herre» en ganske ustabil karakter. Gjennom mange tekster kan han riktignok leses som en selvidentisk størrelse, en person med gjennomgående holdninger og fast identitet, men enkelte steder er det ganske klart at «min Herre» får ulike særtrekk som er bestemt av epistelens innhold. Enkelte epistler har en eksplisitt annen adressat enn «**», for eksempel er epistlene 126, 150, 226, 247 og 367 alle stilet til et «Collegium Politicum paa Landet», altså en gruppe samfunnsinteresserte

---

144 Argumentet anføres med forbehold om manglende latinkompetanse. Det hadde naturligvis vært å foretrekke at en latinfilolog med ekspertise for europeisk 1700-tallslatin vurderte Holbergs ulike latinformer. Jf. også Holbergs beskrivelse av sitt eget ansikt som «puellae» eller de ulike variantene av «numes» i Første levnetsbrev (jf. kapittel 4)

145 Skovgaard-Petersen forutsetter en viss kontinuitet fra levnetsbrevene til epistlene gjennom denne fiktive adressaten: «As a whole, they[epistlene] may be said to be a continuation of the autobiographical letters addressed to an anonymous and fictional friend» (s. 46).

menn utenfor København. I ep. 248 er det klart at «min Herre» er del av dette selskapet. I det følgende skal vi ta utgangspunkt i at det er en viss sammenheng i det litterære «du» som Holberg henvender seg til i sine essayistiske brev.

Spiller denne mottakeren, «min Herre», egentlig noen rolle utenfor brevformens dialogretorikk? Dette har vært lite diskutert. F.J. Billeskov Jansen (1953) har utgitt en prektig utgave av epistlene med grundige kommentarer. I innledningen og kommentarene skildrer han med rette epistlene som «lesefrukter», rapporter fra Holbergs lesning gjennom hans eldre år, og gjør grundig rede for de kildene Holberg har brukt. Jansen legger ingen vekt på spørsmålet om narrativ kontinuitet eller relasjonen mellom brevskriveren og brevets adressat. Her skal epistlene derimot leses på en annen, og kanskje mer perifer, måte – nemlig som uttrykk for drømmen om vennskap og om et homososialt fellesskap.

Når Holberg omtaler adressaten som «min Herre», som han vekselvis mottar skrivelser fra og sender betenkninger til, er det som hovedregel nærliggende å anta at dette er samme adressat i de fleste av brevene. Dette er også det vanligste i den antikke brevsjangeren, slik som i ett av hans forbilder, Senecas *Brev til Lucilius* – en tekst som for øvrig også er et eksempel på at forskningen har vært usikker på om adressaten er reell eller oppdiktet. I Holbergs tilfelle kan det hende at noen av epistlene faktisk har rot i diskusjoner med bekjente, mens andre er rent oppdiktet – vi vet ikke i hvilken grad disse epistlene springer ut av et levende sosialt-intellektuelt miljø, eller altså er rene «lesefrukter» hos den ensomme forfatteren der han sitter isolert av sin misantropi og sine kroppslige plager. Når Holberg for eksempel åpner epistel 64 slik: «Jeg takker for din seeneste Skrivelse; men, saasom den intet indeholder uden Galskab, saa vil jeg denne Gang intet uden Galskab skrive til dig igien» (Holberg 1748, s. 346), er dette både et uttrykk for en vennskapelig, lekende dialog, og for at dette er ledd i en pågående brevutveksling («din seeneste Skrivelse», «denne Gang»), slik at teksten peker på epistlene rundt som kontekst. Det er også uttrykk for en åpen, leken diskusjonslyst der humor og galskap er del av den ideelle intellektuelle samtalen Holberg fantaserer frem, i dette tilfellet en kritikk av språklig puritanisme.¹⁴⁶ Ingen av de få faktiske brevene man har

---

146 Holbergs toleranse for fremmedord har medført at han ikke har fått den rolle i språkshistorien som han nok hadde fortjent.

bevart etter Holberg, tyder på at han i virkeligheten har ført en slik lekende, vennskapelig korrespondanse som den han her fantaserer frem.

La oss altså anta at adressaten i *Første levnetsbrev* og i epistlene i begge tilfeller er fiktiv, og at Holberg ikke var opptatt av å skape en sterk illusjon om at det er den samme. Likevel er det en viss kontinuitet, som når innledningen til den selvbiografiske epistel 447 knytter epistlenes adressat til levnetsbrevene ved å være den som trekker selvbiografien ut av Holberg: «Min Herre skriver, at gode Venner ønske, at see en Fortsættelse af mit Liv og Levnets Historie». Det er da også vanlig å se denne epistelen som hans fjerde Levnetsbrev, som da er på dansk og først ble publisert posthumt. Det er her Holberg omtaler seg som «non conformist» (jf innledningen), en betegnelse som altså innen essayets fiksjon er stilet til «min Herre» og «gode Venner», en innforstått krets som kjenner Holberg fra før og har bedt om hans selvutlevering.

Epistlenes jeg-stemme er blitt eldre etter *Tredje Levnetsbrev* fra 1743. Da de første epistlene ble publisert, var Holberg 63 år, og samme år ble han baron, noe som ville bety en mindre hierarkisk relasjon dersom mottakeren skulle vært den samme som i levnetsbrevene. «jeg som en gammel Mand», sier han i epistel 49. Den han henvender seg til, «Min Herre», er den velkjente «kompetente leser» som essaysjangeren forutsetter, men det er ikke en rent generisk adressat; snarere stiger det frem et portrett av en leser – eller flere lesere – med spesifikke egenskaper. Holbergs «jeg» oppholder seg stort sett i byen, men av og til på sine gårder, mens «min Herre» stort sett er på landet. Enkelte av brevene forutsetter at Holberg møter adressaten, og at de har en muntlig kommunikasjon og fysiske møter som ligger utenfor brevenes rom. Dette private rommet får vi bare enkelte glimt av: «Du undrede dig over, da vi udi vor seeneste Samling taled om de gamle Romerske Keysere» (Ep. 15). En gang har de vært sammen på konsert (Ep. 33). Stort sett synes de å være mer eller mindre enige, men enkelte ganger antydes også en viss uenighet (Ep. 17). I epistel 75 har «min Herre» kritisert Holberg for hans Homer-lesning, men etter Holbergs forsvar viser det seg i epistel 81 at «min Herre» er fornøyd – her er altså sammenhengen klar i et spenn over flere epistler. I epistel 5 er herren bekymret for mongolenes fremmarsj og må beroliges av Holberg, som dog gjør oppmerksom på en mulig russisk fare. Brevenes dialog gjenspeiler, kan man si, et ideal om den absolutt åpne, fortrolige intellektuelle samtalen i rolig ettertenksomhet. I lange perioder er «min Herre» enten fraværende i teksten eller figurerer bare rent formelt, men her og der trer han tydeligere frem med

spesifikk bakgrunn og egenskaper som gjør at han skiller seg fra den allmenne leser. Hans rolle for komposisjonen fremtrer særlig tydelig innledningsvis og avslutningsvis i bindene, som i epistel 183, som avslutter annen del av *Epistler* fra 1748, der han har en tydelig tilstedeværelse.

Holberg og «min Herre» diskuterer frimodig både grunnleggende og dagsaktuelle spørsmål om moral og filosofi. Herren er en ivrig leser av Holbergs tekster, som han beundrer, kommenterer og ber om forklaringer til. Han inspirerer tekstjeget, Holberg, til stadig nye refleksjoner. Vi møter ham ikke i fortalen, så Holberg bryr seg ikke om å etablere den spesifikke virkelighetsillusjonen i parateksten slik han gjorde i *Første levnetsbrev*, *Niels Klim* og *Skjemtediktene*, men «min Herre» er tydelig til stede fra åpningen av første epistel, som skildrer hvordan Holberg stadig tilbringer tid i denne herres selskap og lar seg inspirere av hans spørsmål omkring synd og det ondes problem:

Saasom jeg ingen Tiid er udi min Herres Selskab, uden jeg enten lærer noget, eller hører de Ting, som kand give mig Anledning til Meditation, saa haver den sidste Samtale, vi havde sammen om en vigtig Materie, opmuntret mig nøyere at eftertænke den samme, og at forsøge, om man ikke kunde finde et Middel, til at bestorme Msr. Bayle udi hans inderste Forskandsninger. Jeg erindrer mig, at jeg af min Herre blev adspurt, om jeg holdt for, at den Indvending, som af bemeldte skarpsindige Skribent er gjort imod GUDs Godhed, tilstrekkelig er besvaret. (Holberg 1748, s. 1)

Denne innledningen handler om et vesentlig spørsmål for Holberg: Inspirert av Bayle har vennen spurt om Gud kan regnes som god. Det ondes problem står sentralt i de første epistlene; Holberg og «min Herre» er opptatt av grunnlaget for synd og moral. Holbergs svar handler særlig om den frie viljen som forklaring på onde elementer i verden. Men avsnittet handler ikke bare om sak, det handler også om en intellektuell som sitter og gjenopplever et fellesskap, en fri samtale om tilværelsens mest grunnleggende spørsmål, som jeget gjenopplever og ønsker å fortsette. Det er en lovprisning av det ideelle vennskapet.

I epistel 25 er «min Herre» bekymret for Holbergs helse: «Jeg takker for sidste kierlige Skrivelse. Min Herre beder mig derudi at tage min Sundhed i agt». (Holberg 1748, s. 139) Dette er den samme epistelen der Holberg nedsettende omtaler «visse magelige, feede og veltrivende Conformister»

(s. 140) på en måte som kan sies å forutsette mottakerens innforståttethet og antipati mot slike makelige og fete dyrkere av det konforme. Om utbruddet mot konformister skulle implisere at herren, i likhet med Holberg selv, kan karakteriseres som «non conformist» – også i den overførte betydningen vi har lagt til grunn ovenfor (jf. innledningen og om Holbergs kroppslighet), skal være usagt. Men de er i hvert fall sammen i en kritikk av konformistene. Det er i tråd med denne tydelige innskrivingen av et intimt «du» i de tidlige epistlene at Holberg i epistel 29 lager et lite hyrdesenario, der han avslutter noe overraskende: «Hvis du engang vil besøge mig paa Landet, skal det være mig kjær, og maa du blive der saa længe dig lyster, helst om du, som jeg, uden Mad og Drikke kand leve af den pure Luft. Jeg forbliver &c.» (s. 162). Denne tenkte hyrdeidyllen tilfører forholdet mellom disse to et mer intimt anstrøk, drømmen om det rene vennskapet som et landlig hyrdemotiv. I slike glimt blir Holbergs epistler ikke lenger bare en essayistisk intellektualitet ut fra den antikke brevsjangeren, men også en litterært formulert lengsel, en drøm om vennskapet som intim tosomhet.¹⁴⁷

Utover i verket varierer det hvor stor grad brevdialogen preger tekstene. Enkelte tekster har ingen referanse til mottaker utover underskriften «Jeg forbliver &c», mens andre inneholder detaljer om deres samvær. Gradvis vokser det frem et ganske fyldig bilde av relasjonen mellom disse herrerne gjennom verket. Ofte er det han som har sendt nye bøker til Holberg med spørsmål om dennes reaksjon, sjeldnere er det Holberg som sender et verk til «min Herre» (epistel 14). Enkelte ganger refereres det til at den ene eller andre har vært i selskap og deltatt i en diskusjon. Noen steder er tiltalen formell, andre ganger mer inderlig, som «Kiære Broder!» i epistel 39. I epistel 44, der herren har blitt utnevnt til dommer, viser det seg, kanskje litt overraskende, at han er en yngre mann, noe Holberg mener er i orden for en dommer. Ellers synes «min Herre» stort sett å være en mann omtrent på Holbergs egen alder. I epistel 55 er «min Herre» en gammel mann med sans for arkitektur: «Min Herre skriver mig til, at han paa sin gamle Alder haver faaet stor Lyst til Bygnings-Konsten». Senere igjen, i epistel 107, er han en «erfaren Medicus». I epistel 307 tenker han på å trekke seg fra sitt verv: «Du skriver, at du haver i Sinde at tage Afskeed fra

---

147 I Holbergsskrifters noter til komedien *Don Ranudo* er det en diskusjon om Holbergs bruk av uttrykket «leve av luft». Verken her eller andre steder finner jeg belegg for at datiden kjente idiomet «luft og kjærlighet», som det ellers kunne vært fristende å trekke inn.

din langvarige Tieneste, efterdi du merker Alderdommens Frugter». I epistel 344 er han igjen en ung mann som får råd om sine studier. I flere epistler er «min Herre» gift, andre ganger er han åpenbart ungkar, så brevvennens familieforhold utgjør også et av bruddene på illusjonen om en konstant brevvenn. Adressaten «min Herre» skifter altså til en viss grad karakter etter epistlenes innhold – eller la oss si det er snakk om ulike personer, om enn ofte også den samme, ettersom det rett som det er refereres til tidligere epistler.

Dialogen med «min Herre» viser også til et større fellesskap: «Du skriver mig til, at vor tilfelles Ven Theodorus er bleven maver og affalden, fra den Tiid han er kommen i Frimurerens Selskab» (Ep. 11, Holberg 1748, s. 58). Frimurerne og deres innholdsløse hemmelighet er ikke det fellesskapet Holberg tilhører, ifølge epistelen. Hva som kjennetegner gruppen det henvises til i Epistler, er uklart, selv om det går frem at «min Herre» jevnlig møter en gruppe samtalepartnere uten at Holberg ønsker å ta del; han blir en radikal kommentator til de ideene som drøftes av vennene. Holberg og «min Herre» tegnes innenfor en krets som utforsker radikalitetens grenser: «Du laster det hos vor tilfelles Ven C.A. at han hænger saa meget udi Bayles Skrifter» (Ep. 34, Holberg 1748, s. 190). Holberg roser selv den radikale Bayle i denne epistelen, mens herren tydeligvis tar ytterligere forbehold (jf. også Ep. 36). Enkelte ganger advarer «min Herre» den altfor radikale Holberg: «Min Herre siger, at intet findes udi mit sidste Skrift, hvorover jo¹⁴⁸ Personer af alle slags Stænder og af alle slags Secter have stødet sig. Han meener, at det er ubetænksomt og farligt at legge sig ud med heele Verden» (Ep. 297). I slike passasjer håper man at epistlene virkelig gjenspeiler et reelt intellektuelt fellesskap Holberg har tatt del i, og at han ikke sitter ensom og fantaserer frem et sosialt rom for sin radikalitet.

Det finnes også øyeblikk av intimitet og kroppslighet i dette vennskapet. I epistel 156 undrer «min Herre» seg over hvordan han skal investere sin kapital, og Holberg bemerker, med en litt overraskende ungkarsspøk, at ettersom vennen «er av Naturen vel danned, og i det ringeste uden nogen kiendelig Legems Lyde», kan «min Herre» investere i en reise til Jylland, hvor han kan velge mellom «de fædeste Enker og Jomfruer» (Holberg 1748, s. 319). En slik løsning, som man kjenner igjen fra 1700-tallets romaner der velskapte unge

---

148 Betydningen er: «Det finnes ikke noe i mitt siste skrift som ikke alle har blitt støtt av»

menn stadig jager bemedlede arvinger eller enker,¹⁴⁹ blir undergravd to år senere, i tredje bind av epistlene, hvor Holberg skildrer menn som for pengenes skyld gifter seg med «hæslige eller arrige Qvinder» (Ep. 271, Holberg 1750, s. 391). Dette er en grei løsning, sier Holberg, for dem som «af Naturen er saaledes dannet, at han ikke væmmes ved det som kand være mig, dig, og andre delicate Personer modbydeligt». Vi er flere steder inne på Holbergs bruk av «delicat» og «delicatesse» om sin egen person og andre. Hvor langt går denne markeringen av en særegen kroppslig kjønnetet? I epistel 54 er det Sokrates' unge elsker Alkibiades Holberg beskriver som en «en saa delicat ung Herre, som Alcibiades» (se nedenfor). Et annet påfallende eksempel på «min Herres» delicatesse er at «du daaner, naar du seer røde Beeder». (Ep. 285, Holberg 1750, s. 429) Delikate herrer som dåner bringer oss tilbake til en mannstype vi møtte allerede i tjeneren Pierre i *Jean de France*.

Holberg og «min Herre» deler en spesifikk litterær referanseramme ut over den radikale Bayle. I epistel 174, som tar for seg klesmoter på en måte som understreker det forfengelige og dandyaktige ved Holberg selv, tillater han seg en innforstått referanse til Petronius' *Satyricon*. Man må, sier han, innfinne seg med den ukomfortable klesmoten «og sige med Bonden hos *Petronium*, der havde mistet sin brogede Soe: Modò sic, Modò sic» (Holberg 1748, s. 406). Referansen til det samme sted hos Petronius finnes i epistel 154, som handler om Holbergs, og alle menneskers, særegne psykologi og melankoli. Referansene er bemerkelsesverdige fordi det her i dansk språkdrakt forutsettes et lesefellesskap som kjenner denne skandaløse antikke romanen, som alle visste var beryktet for sine homoerotiske skildringer (jf. kapittel 3 om Petronius i Holbergs samtid). Det er et slikt innforstått kulturelt fellesskap som har kunnet lese og få med seg de mange allusjonene til Petronius i tekster som *Niels Klim* og særlig *Første levnetsbrev* (jf. kapittel 4).

At Petronius-referansene i Epistler er knyttet til Holberg ekstravagante klesvalg (Ep. 174) og særegne melankoli (Ep. 154), forsterker den personlige tilknytningen han har til dette klassiske verket. Holbergs klesvalg har vært en dristig del av hans selvframstilling i Københavns gater. I epistel 188 er utgangspunktet at Holberg vandret «udi all min Statz» (Holberg 1750, 17) og noen – en utenforstående – hvisket ham i øret at «Saadan prægtig Klædedragt er

---

149 Jf. for eksempel Tobias Smolletts *The Adventures of Roderick Random* (jf. Kapittel 3).

ingen Zirath for en Philosopho». I det følgende skal Holberg forklare «hvi jeg undertiden ifører mig Fløjels- og Silke-Klæder, og saadan Dragt, som jeg selv væmmes ved at bære». Hans tynne begrunnelse for dette, at han ikke vil fremstå som «karrig». Mer interessant er den «væmmelse» han hevder å føle overfor sin egen dandyisme og opplevelsen av omverdenens blick på hans person. Denne typen kritikk har altså ikke kommet fra «min Herre» selv. Det er en utenfor det essayistiske fellesskapet som har tatt anstøt av Holbergs forfinede klesstil.

I enkelte epistler er det ikke «min Herres» meninger Holberg tar opp. En i vår sammenheng svært viktig tekst, Epistel 54 om sokratiske kjærlighet (jf kapittel 6 der Ep. 54 leses nærmere), er også stilet til «**», men det er ikke «min Herre» som har formulert de spørsmålene Holberg tar opp. Holberg viser til en utenforstående kritiker, angitt med initialene M.R. I likhet med den senere rettferdigjøringen av fløyelsklærne i epistel 188, står denne epistelen dermed utenfor diskusjonen mellom Holberg og «min Herre», som overhodet ikke dukker opp her bortsett fra indirekte i avslutningsformularet «Jeg forbliver &c.». «Min Herre» er tydelig adressert til epistelen foran og i epistelen etter, men i epistel 54 er han en stilltiende tilhører for Holbergs kritikk av en mistenksom tredjeperson.

Her kommer en argumentasjon som kanskje kan oppleves som subtil: Hvorfor endrer kommunikasjonssituasjonen seg plutselig i epistel 54, den som handler om Sokrates' seksualitet? Hvorfor lar ikke Holberg «min Herre» kritisere behandlingen av Sokrates i *Heltehistorier*? Er denne endringen i samtalepartner en subtil nyansering som knytter seg til hvordan homososialiteten mellom jeget og hans venn fremstilles? Er det et poeng at «min Herre» er fullt innforstått med Holbergs synspunkter på Sokrates, og at det Holberg formidler, er at andre stiller spørsmålsteget ved dette? Hva om «min Herre» også hadde vært den som i epistel 54 etterspurte Holbergs refleksjoner omkring gresk homososialitet og seksualitet etter å ha lest Sokrates-fremstillingen i *Sammenliknende Heltehistorier*? Ville det endret teksten dersom Holberg måtte rettferdiggjøre Sokrates' begjær etter Alkibiades overfor «min Herre»? Ville den greske seksualiteten kunnet invadere den intime homososialiteten Holberg har konstruert rundt sin egen moraldiskusjon? Dialogen med «min Herre» er jo nettopp en form for pastoral refleksjon, en hyrdestund, eller et gresk akademi. Og når Holberg i slutten av epistelen inntar den delikate Alkibiades' vurderende blick på Sokrates' forfalne kropp, i hvilken grad kunne dette vurderende blikket, der den dominerte blir den vurderende, smitte over på Holbergs avslutningsformulering «Jeg forbliver &c»? Ideen her er altså at

det ville blitt et for sterkt trykk, en for tydelig overføring fra det greske til det idealiserte danske homososiale rom dersom Holberg hadde skrevet sitt forsvar for Sokrates og Alkibiades inn i sin egen fiktive diskusjon med «min Herre» i epistel 54. Eller sagt på en annen måte: Det seksualnormerende trykket som lå på Sylvanus og Drys i *Metamorphosis*, speiles i den homososiale dynamikken mellom «jeg» og «min Herre» i *Levnetsbrevene* og epistlene, og på grunn av dette trykket på vennsapsrelasjonen skriver han inn en tredje, utenforstående person i epistel 54, om sokratiske kjærlighet. Enigheten med «min Herre» forblir implisitt; han er bare stilltiende til stede.

I en annen relevant epistel, forsvaret for para-doxa i epistel 69, er imidlertid «min Herre» tydelig til stede fra innledningen; det er han som mener Holberg går for langt i det para-doxe: «Du formaner mig i din seeneste Skrivelse, ikke at opfylde mine Moralske og Philosophiske Skrifter oftere med nye og egne Meeninger, hvilke du anseer som vanskabte Fostere, og som tiene til intet uden at forvirre Mennesker.» (Holberg 1748, s. 369) Med «paradoxe» mener Holberg meninger som er «para-doxa», mot den alminnelige mening; slike, og andre «selsomme» meninger, må oppmuntres fordi de er nødvendige forutsetninger for å utforske sannhet: «At fordømme derfor i Almindelighed Paradoxe og selsomme Meeninger, og, at nægte Mennesker Frihed til at frembringe deres Tanker, er at hindre Sandheds videre Efterforskelse». (s. 370)

Holbergs forsvar for det paradokse, henger smamen med hans syn på naturlighet. Når Holberg i det følgende forsvaret det å utfordre den alminnelige mening på de mest grunnleggende måter, går han også inn på det som oppleves som unaturlig, men som altså bare er kulturelt bestemt. Hans eksempel er menneskers aversjon mot å spise kjæledyr:

Der vilde, for Exempel end findes utallige Personer, der heller skulde beqvemme sig til at æde Bark af Træer, eller kaage Suppe paa deres Skoe og Tøfler, end at opofre en Hund eller Kat, og det ikke saa meget af Kierlighed til samme Dyr, som af Indbildning, at saadan Føde var syndig og u-naturlig. (Holberg 1748, s. 372)

For hva er det egentlig som er naturlig? Det er et grunnspørsmål i Holbergs forfatterskap (jf. kommentar til Kruuse i kapittel 1). Holbergs relativt utførlige forsvar for å spise skjødehunder fremstår som ganske aparte, så aparte at det er nærliggende å spørre seg om det egentlig er dette han snakker om. Er det ikke

andre, mer relevante ting som de borgerlig vanetenkende, de fete konformistene, ville fordømme som «syndig og u-naturlig» uten større refleksjon eller forståelse? Kan ikke epistel 69 med fordel settes i sammenheng med epistel 54 foran – den om Sokrates og Alkibiades? Og i det hele tatt med «contra naturam»-spørsmålet i Holbergs tenkning? Det grunnleggende poenget er det samme som i epigram (III.2) (jf. kapittel 4): Det mange holder for å være natur, skyldes utelukkende konvensjon og vane. Men, føyer han til til «min Herre», la oss holde dette hemmelig:

Sees saaledes, at saadant grunder sig alleene paa Vanen, som hos de fleeste bliver til en Natur. Jeg vil dog ikke gierne, at dette mit Paradox bliver andre bekiendtgjort; thi, saasom jeg holder Venskab med Matroner og Jomfruer, saa vil jeg ikke aabenbare erklære mig mod deres Favoriter. Jeg forbliver &c.

Poenget er ikke å spise kjæledyr, men bevisstgjøring i forhold til hva som oppleves som «naturlig». Et annet av de mer radikale bruddene Holberg gjør med den tilsynelatende naturlige moralen, finner vi i epistel 119, som tar opp lignende tematikk som vennskapsessayet i *Moralske Tanker*. Det handler om Holbergs desinteresse for familie og slekt:

Min Herre bebreider mig en Slags Kaaldsindighed mod Slægtninger og Paarørende. Jeg bekiender, at min Opførsel kand have givet Anledning til slige Bebreidelser, helst saasom Kaaldsindighed mod Blods-Forvante holdes af meenige Mand u-naturlig og intet Axioma holdes at være meere grundigt end dette, nemlig: at Blodet er aldrig saa tyndt, det er jo tykkere end Vand; item, at hvo der ikke præfererer sine Egne for Fremmede, er værre end en Tyrk og Hedning. (Holberg 1748, s. 166)

Denne bebreidelsen var noe Holberg faktisk møtte i sosiale sammenhenger, for eksempel fremhevet vennen Scheibe det som en fremtredende last ved Holberg at han ikke tok tilbørlig hensyn til sin slekt. Holberg forsvarer imidlertid at han har filosofert seg frem til at familiekjærighet bunner i «Skik og Vedtægt» og ikke i den naturlige fornuft. Han gjør riktignok et unntak for relasjonen mellom foreldre og barn, men det angår jo ikke hans familieløse privatliv i København.

Holberg er konsekvent i denne radikale dekonstruksjonen av det tilsynelatende naturlige, hvilket jo er den grunnleggende tendensen i hele hans naturrettslige tenkning. Det er helt i tråd med dette at han senere testamenterer hele sin formue til staten og veldedighet uten å ta hensyn til sine slektninger. Under dette ligger den radikale kritikken av alt det den alminnelige konformist innbiller seg er «contra naturam», selv om Holberg bare indirekte kan tematisere den formen for tilsynelatende naturlighet som gresk kultur – og sannsynligvis han selv – var moteksempler på. I den påfølgende epistelen diskuteres enda en annen form for tilsynelatende «unaturalighet» på en mer lekende måte: «Min Herre legger mig til Last, at jeg ikke kand lide Hunde, og at jeg setter større Priis paa Katte. Han siger, at saadant er gandske u-naturligt, og intet Bifald finder hos andre Mennesker» (epistel 120). Holberg identifiserer seg på mange områder i livet med det tilsynelatende unaturalige. «Alt det du vil regne som gaver fra fødslen, alt det tilskriver jeg bare de vilkår man har» (epigram III, 2 overs. Zeeberg, jf. kapittel 4). I epistlene, som i epigrammet, er det klart at under alle Holbergs eksempler på hva som tilsynelatende, men ikke egentlig, er mot naturen, ligger den synd som man i datiden først og fremst ville forbinde med begrepet «contra naturam», nemlig «sodomi».

Mange flere eksempler kunne vært trukket frem for å utdype homososialiteten i *Epistler* og hva Holberg og hans venn er opptatt av, men dette motivet fremstår bare som en biting blant alle de tematikker Holberg tar opp i disse varierte essayene. Det er likevel et vesentlig og essayistisk trekk at forholdet mellom avsender og mottaker er viktig for hva essayet tar opp og hvordan tematikken turneres. Holberg, hans venn og deres felles omgangskrets står sammen i kritikken av normer som tilsynelatende er natur. At denne grunnleggende holdningen, denne fronten mot moralismen, er et grunnleggende poeng i *Epistler*, kommer frem i den småpussige og korte fortalen i første bind fra 1748. Denne fortalen skjærer overraskende ut i et forsvar for Holbergs komedier, hvor han kommenterer trykket fra den antikke begjærverden på den danske pertentlige offentligheten. Det danske publikum tåler på ingen måte å bli eksponert direkte for den antikke kulturens seksualitet:

Lader os forestille os, at, hvis Terentii eller Plauti Comœdier, som de ærbare Romerske Dames uden Anfægtning have bivaanet, nu bleve forestillede, hvilke Bevægelser vilde de ikke foraarsage? hvor mange Hoved-Vands Flasker og hierte-styrkende Balsam-Bysser vilde ikke

tømmes, hvor mange Snørliver ikke opløses iblant visse af vore Fruentimmer, som ikke kand høre det Ord Jomfruedom at nævnes paa Skue-Pladsen. Man skulde jo tænke, at Herr Axel Thorsens og Skjøn Walborgs Tider igien vare fornyede, da en Jomfrue enten daaned, eller maatte stille sig an, som hun daanede, naar hun hørte en Ting nævnes ved rette Navn. Dette siger jeg ikke for at plaidere for grove Tale-Maader, hvoraf jeg selv er en Hader, men alleene for at vise, at man ligesaa vel ved all formegen Peenhed som ved Grovhed kand underkastes Critique. (Holbergs 1748, Fortale)

Her fokuserer Holberg altså i fortalen på problemene med å bringe den moralsk utfordrende antikke kulturen inn i en snever dansk horisont. Hva har dette egentlig med epistlene å gjøre? Det vesentlige er at han fokuserer på forholdet mellom en moralistisk majoritetskultur og en innforstått krets med kjennskap til antikkens kultur – og da særlig den seksualiserte delen av denne som finnes i komediene til Terents og Plautus. Om fortalen skal være en lesenøkkel, forteller den at antikkens kjønn er en vesentlig del av epistlenes innhold. Det er i så fall først og fremst gjennom det homososiale fellesskap som skrives frem. Holberg forteller at også for essayene er utfordringen tabuene i den danske offentligheten, og slik gir han en pekepinn om hvordan han arbeider med å omgå disse, blant annet ved innskrivingen av et intimt, innforstått «du».

I mangel av virkelige brev må man ty til de fiktive. Forholdet mellom epistlenes «jeg» og «du» er ikke et forhold mellom to hemmelige elskere; det finnes ikke tekstlig belegg for å hevde noe slikt. Derimot er det et eksempel på hvordan Holberg skildrer et åndelig vennskap som vokser frem mellom to menn, blant annet i en felles fremmedfølelse overfor den borgerlige godtkjøpsmoralen, preget av innforståthet og intimitet. To menn som gjerne stiller spørsmål ved hva som er «mot naturen». Her fremvises den dannede, kultiverte samtalen, og innimellom finnes små tegn som kan tolkes i retning av en dypere intimitet – i det minste en enighet om det moralsk overskridende. Når Holbergs jålete klær blir tema, eller når Sokrates og Alkibiades diskuteres, kommer kritikken fra utsiden, og den innskrevne vennen trekker seg stille tilbake som medlidende tilskuer til utenverdenens moralistiske kritikk. Jeg frykter at det iscenesatte vennskapet i Holbergs essayistikk i liten grad gjenspeiler en sosial realitet utenfor teksten; jeg frykter at Jansen har rett i at Holberg ofte satt alene og var henvist til å fantasere frem denne vennen. Men forhåpentligvis tar vi feil.

Vennens biografi: Scheibes biografi over sin musikalske venn

Den første Holberg-biografien ble imidlertid skrevet av den tyske musiker og komponisten Scheibe, som hadde kjent Holberg personlig. Johann Adolph Scheibe (1708–1776) var tysk musiker, komponist og musikkritiker. I årene 1740–48 var han kapellmester og hoffkomponist ved det danske hoffet i København. Der ble han godt kjent med den musikkinteresserte Ludvig Holberg, som delte den 24 år yngre tyskerens preferanse for et enkelt og klart musikalsk uttrykk. Senere skulle Scheibe samarbeide med den unge Niels Krog Bredal, den kunstinteresserte nordmannen som allerede som 20-åring oversatte de første delene av Ovids *Metamorfoser* og tilegnet verket den aldrende mester Holberg (jf kapittel 8 om Bredal).

Etter Holbergs død oversatte Scheibe *Peder Paars* til tysk, og i den bearbejdede andreutgaven (Scheibe 1764) skrev han en gjennomgang av Holbergs liv og verk på over hundre sider. Som alle senere Holberg-skildringer bygger Scheibes biografi i stor grad på Holbergs egne levnetsbrev og fokuserer ellers mye på verkene, men Scheibe lar ikke Holbergs selvframstilling helt styre portrettet han tegner. Scheibe kunne også trekke på egne inntrykk av Holberg, som han hadde kjent godt i København, der de hadde vært omgangsvener i seks år.¹⁵⁰

Det er nærliggende å tenke at dersom Holberg var en mistenkt eller praktiserende «sodomitt», og hvis hans venner visste at han var en «nonconformiste en amour», ville dette ujevnelige på en eller annen måte gjenspeiles i Scheibes biografi. Scheibe er en ikke ukritisk observatør; han skildrer både dyder og laster hos Holberg. På den annen side ville heller ikke Scheibe kunne omtale dette ujevnelige med direkte formuleringer. Scheibe gjentar ikke Holbergs egen bruk av begrepet «non conformist», men han kommenterer Holbergs fremtoning i København etter at han var kommet hjem fra sin fjerde utenlandsreise og gikk rundt i København uten fast inntekt i årene 1716 til 1718:

Han var vant til mangel, og visste å klare seg med lite; likevel unnlot han ikke å besøke forrommene til de store og å skaffe seg venner fra alle klasser. Han kledte seg alltid pyntelig og rent, og forkastet

---

150 «Jeg kjente ham selv svært godt og gledet meg ved hans omgang i ulike perioder og i nesten seks år». «Ich auch selbst ihn[Holberg] sehr wohl gekannt, und seinen Umgang vor verschiedenen Jahren und fast sechs Jahre lang mit Vergnugungen genossen habe» (Scheibe 1764, s. 25)

slett ikke anstendige moter. Den som møtte ham, ville holdt ham for en dandy [Stutzer]; hodet hans var motemessig satt opp og han bar hatten under armen, selv om han var blakk.¹⁵¹

Det sentrale begrepet her er «Stutzer», som er en tysk variant av «dandy», «coxcomb», «beau» eller «petit maitre». Å bære hatten under armen ble sett på som et toppmål av jåleri, også beskrevet som latterlig av Holberg selv (jf. for eksempel skildring i *Niels Klim*, Holberg 1741 [2012], s. 300). Det innebar at hattens praktiske betydning var borte, og at man i stedet kunne vise frem sin velfriserte parykk pudret med hvitt mel, og samtidig anvende sin hatt som ornament uten funksjon. Ekstravagante, utildekkede parykker og hatten enten borte eller under armen er et sikkert tegn på så vel «fops» som «macaronis» i 1700-tallets karikaturer av umandige menn.

Det finnes enkelte passasjer hos Scheibe som kan være av interesse i spørsmålet om hvordan man retorisk kunne omtale det unevnelige hos en avdød person man ellers skulle hylle – for eksempel når han diskuterer forholdet mellom det dyriske og det menneskelige hos Holberg. Utgangspunktet er at en ikke navngitt forfatter («ein ungenannter Schriftsteller»)¹⁵² hadde skrevet: «Scarron og Holberg har fremstilt seg selv på det sanneste; hvem kan vel se på dem, uten å le? Imidlertid har begge i langt større grad skildret dyret, enn det indre mennesket»¹⁵³ (Scheibe 1764, s. 89). Paul Scarron (1610–1660) var en fransk satirisk forfatter og kjent libertiner som ble rammet av en sykdom som gjorde at han fra slutten av 20-årene ble deformert og etter hvert henvist

---

151 «Er war des Mangels gewohnt, und wusste sich mit wenigen zu behelfen; gleichwohl unterliess er nicht, die Vorzimmer der Grossen zu besuchen, und sich Freunde in allen Klassen zu erwerben. Er kleidete sich immer reinlich und sauber, und verwarf anständige Moden gar nicht. Wer ihm begegnete, der hätte ihn für einen Stutzer halten sollen; sein Kopf war modermässig aufgesetzt, und den Hut trug er unter den Arme, obschon der Beutel leer war» (Scheibe 1764, s. 50). Begrepet «stutzer» er rundt midten av 1700-tallet en tysk variant av engelsk «fop», jf. det polemiske, anonyme skriftet *Der Stutzer nach der Mode* (1765).

152 Denne kritikeren kan ha vært Johann Rumpff (1778), der sitatet dukker opp ordrett, men Rumpffs aforismesamling er datert 1778, altså etter Scheibes biografi, og inneholder en blanding av Rumpff egne tidligere formuleringer og ting han har hentet fra andre.

153 «Skarron und Holberg haben sich selbst noch am getreusten gemalet; wer kann sie wohl ansehen, ohne zu lachen? Indessen haben dennoch beyde ungleich mehr das Thier, als ihren innern Menschen geschildert»

til rullestol. Han er ikke kjent for noen selvbiografi, men denne skribenten ser en sammenheng mellom det dyriske i Scarrons satirer, hans selvframstilling og hans fysiske fremtoning. Hvor er det Holberg framstiller det dyriske? I hvilken forstand dyrisk? Scheibe reflekterer inngående over hva som ligger i denne påpekningen av det dyriske i Holbergs selvframstilling: I det sanne bildet han – etter sigende – malte av seg selv som et komisk dyr. Scheibes bud på det dyriske hos Holberg får blant annet følgende formulering:

Imidlertid vet jeg ikke, om vi i det hele tatt skal forstå ordet «dyr» i moralsk forstand, hvilket vi jo ellers med rimelighet skulle gjøre, når vi snakker om mennesker, om lidenskapene, inklinasjonene, begjærene og følgelig en stor del av hans moralske dyder og laster ikke tilhører dyret, men snarere mennesket, som menneske? For med «det indre mennesket» forstår man etter ordbetydningen noe ganske annet. Jeg merker nok, at forfatteren med dette siste uttrykket vil peke mot hjertets hemmelige, skjulte rom, de som enhver pleier å skjule, og ved hvilke den ærlige mann kan skilles fra skjelman, og så ble hans uttrykk altså falsk, eller i hvert fall tvetydig.¹⁵⁴

Scheibes diskusjon tar utgangspunkt i at kritikeren har sammenlignet selvframstillingen til Scarron og Holberg; begge er ærlige og framviser det komiske gjennom det sanne og dyriske. Scheibe vil imidlertid ikke være med på at disse ærlig framstilte lidenskaper, tilbøyeligheter og begjær skal regnes som dyriske. Han reagerer, kan man si, på dehumaniseringen i kritikeren moralske polemikk. Scheibe dveler ved forfatterens henvisning til «det indre menneske» som de hemmelige, skjulte rom i hjertet («die geheimen Schlupfwinkel des

---

154 Inzwischen weiss ich nicht, wenn wir das Wort Thier in der ganzen Stelle im moralischen Verstande nehmen wollen, wie wir es doch billig thun sollen, wenn wir von Menschen reden, ob nicht die Leidenschaften, die Neigungen, die Begierden und folglich ein grosser Theil seiner moralischen Tugenden und Fehler ebenfalls zum Thiere, oder eigentlicher zum Menschen, als Mensch, gehören? Denn unter dem innern Menschen wird dem eigentlichen Wortverstande nach insgemein etwas ganz anders verstanden. Ich mercke wohl, der Verfasser hat mit diesem letztern Ausdrücke die geheimen Schlupfwinkel des Herzens, die ein jeder immer zu verhehlen pflegt, und wodurch eigentlich der ehrliche Mann von dem Schelme zu unterscheiden ist, anzeigen wollen: und so wäre also sein Ausdruck falsch oder doch zweideutig (Scheibe 1764, s. 89)

Herzens»), slike rom som alle ellers skjuler. Scheibe mener at denne hen-tydningen til Holbergs skjulte hjerterom som dyriske er urimelig, ettersom Holberg alltid er oppriktig, og at også de mest hemmelige begjær dypest sett er menneskelige.

... og man vil, om man betrakter den følgende skildring av hans moralske karakter med oppmerksomhet og med menneskekjærlighet, og i tillegg husker på det jeg allerede har fortalt om ham, tydelig finne at han i sine latinske småskrifter og enkelte steder i sine blandete epistler, der han snakker om seg selv uten forstillelse, uten å bedra seg selv eller sin leser, oppriktig og sant skildrer dyret og det indre mennesket (jeg vil beholde uttrykkene til ovenbemeldte forfatter) fordi han verken tilslører grunnen eller kilden til sine feil, som venner og fiender har oppdaget hos ham¹⁵⁵

Hans ærlighet om «Das Thier und das innern Menschen»? Alt har Holberg skildret sant og oppriktig, og han har oppgitt bakgrunnen for de feil venner og fiender har oppdaget ved ham. Denne langvarige kretsingene rundt Holbergs innerste hjerterom, hans tilbøyeligheter og begjær, hans feil (hvilke egentlig?), hans vidtgående oppriktighet, hele denne Scheibes vidløftige øvelse om tilgangen til Holbergs skjulte rom, forblir merkelig abstrakt og uten klare referanser til akkurat hvilke tilbøyeligheter og begjær det her er snakk om. Scheibes hovedpoeng forstår jeg som at han benekter todeling av det dyriske og det menneskelige, i hvert fall i tilfellet Holberg: Også det som kunne fremstå som dyrisk, tilhører det menneskelige. Det er noe rungende unevnt i denne apologetiske drøftingen av skjulte laster. Slik sett kan den minne om hvordan Holberg selv beskrev Sokrates' kamp med indre begjær i *Heltehistorier*. Det

---

155 ... und man wird, wenn man folgende Schilderung seines moralischen Characters mit Aufmerksamkeit und mit Menscheliebe betrachten, und zugleich sich alles dessen, was ich bisher von ihm erzählt habe, dabey wieder erinnern will, deutlich finden, dass er in seinen opusculis latinis und in einigen Stellen seiner vermischten Briefe, worinn er von sich selbst redet, ohne Verstellung, one sich selbst oder seine Leser zu betrügen, das Thier und das innern Menschen, ich will einmal die Ausdrücke des obbemeldten Schriftstellers in ihrem ganzen Umfange behalten, wahr und aufrichtig geschildert hat, weil er so gar den Grund oder den Ursprung seiner Fehler, die Freunde und Feinde an ihm entdeckt haben, der Welt nicht verhelet hat. (Scheibe, 1764, s. 90f)

handler om oppgjøret med noe ujevnelig, men som altså Holberg har gått relativt langt i å nevne. Noe både venner og fiender hadde merket seg.

Hva kan det være snakk om som gjør denne apologien nødvendig? Det er jo ikke slik at Holberg gjør så mange åpenbare, eksplisitte innrømmelser i sine levnetsbrev. Litt sykkelig, noe oppfarende, ja visst, men ikke derfor dyrisk. Scheibe henter til ondsinnede rykter, til hva hans fiender har oppdaget ved ham – Holberg hadde fiender som var på utkikk etter hans feil. Samtidig argumenterer Scheibe mot en dehumanisering av Holberg, slik den fremmede kritikeren er et eksempel på. Det «dyriske» hos Holberg bør ikke forstås som dyrisk, men det «tilhører mennesket – som menneske». Ligger det under denne diskusjonen om det dyriske i Holbergs sjel en allusjon til åpen, vanskapningen, monsteret, som dehumanisering av mistenkte sodomitter og kritikken rettet mot den feminine mann i 1700-tallets polemikk? Det er kan hende litt søkt, men Scheibes underlige kretsing rundt det dyriske hos Holberg krever en refleksjon.

Diskusjonen om forholdet mellom menneske og dyr, og hvorvidt mennesket var et dyr eller dyret bare en automat slik Descartes hadde påstått, var et sentralt tema på Holbergs tid, og han kommenterer det blant annet i epistel 125. Men sammenligningen mellom menneske og dyr ble også ført i mer spesifikke kulturelle kontekster, som protorasediskursen og kjønnsdiskursen på Holbergs tid.¹⁵⁶ Feminine menn og sodomitter ble ofte polemisk negativt fremstilt som apeaktige – noe som kunne fremstå som paradoksalt, ettersom «sodomi» var religiøst definert som «contra naturam». Flere steder i forfatterskapet setter Holberg selv fokus på forholdet mellom menneske og dyr, blant annet som litterært komisk motiv i *Niels Klim*, der Niels får tilbud om det man kunne kalle «selsom elskov» fra både dyr og trær. Nedenfor skal vi diskutere Niels' forhold til de motefokuserte åpene i Martinia, hvor han gir samtidens petimeter-polemikk en skjønnlitterær bearbeiding.

Det er mulig at Scheibe, med denne påfallende diskusjonen om det dyriske i forhold til det menneskelige i Holbergs indre, alluderer til en for datidens innvidde kjent diskusjon om Holbergs moral og kjønnsidentitet. Det er ikke klart hva det ellers skulle sikte til; Holbergs generelt kritiske dyrking

---

156 Se Wahrman (2004) om menneske-dyr-diskusjonen, også i forhold til forløpere til rasetenkningen.

av paradoksale meninger kan neppe kalles dyrisk. Sannsynligvis heller ikke hans generelle hypokondri. I samme kjønnsrelevante retning kan man tolke Scheibes kommentarer om Holbergs klær. Det er imidlertid klart at Scheibe knytter disse antydningene til en understrekning av Holbergs absolutte kyskhet – «han gjorde det ikke» – et argument om at man må skille mellom begjær og faktiske overskridende handlinger, som aldri blir, eller kan bli, innrømmet.

Etter den retoriske øvelsen om Holbergs innerste begynner Scheibe sin skildring med Holbergs «physikalische Beschaffenheit», nemlig at han fra ungdommen var svak og sykkelig, noe som fra begynnelsen gjorde ham til en «fiende av alle vellyster, hvilket navn de enn måtte ha». ¹⁵⁷ Holbergs kroppslige sykелighet og sarthet henger også for Scheibe, som for Holberg selv, sammen med et ustabil gemytt: «han var i tillegg så fryktsom og så henfallen til redsel at selv den minste uventede hendelse, selv bare uventet hard tilsnakk fra en fremmed, kunne sette ham helt ut av seg selv, og slå ham ganske til jorden. Hendelser, som generelt er svært vanlig hos sykelige og sarte personer». ¹⁵⁸ Det er denne kroppslige svakheten som ifølge Scheibe er den egentlige grunnen til at han ikke giftet seg, for «de andre, latterlige årsakene, som man angir for dette, er mer å tilskrive hans vane med å spotte over seg selv, enn sannheten». ¹⁵⁹ Hva disse andre, latterlige grunnene som han har spottet seg selv med, egentlig var, konkretiserer ikke Scheibe.

I sammenheng med at Holberg ikke hadde podagra, bemerker Scheibe at denne sykdommen sjelden viser seg hos de menn «dem Bachus und der Venus niemals geopfert hat» (s. 94), altså de som aldri har ofret til Bacchus eller Venus. Sammenhengen mellom vin og podagra var velkjent, men Scheibe benytter motivet til en sentral opplysning om Holbergs manglende seksuelliv. Holberg har aldri ofret til Venus. Han var altså jomfru. Dette understreker Scheibe igjen: «moderasjonen, avholdenheten, kyskheten og følgelig nøktern-

---

157 «Feinde aller Wollüste, sie haben Nahmen wie sie wollen»

158 «Er war dabey so furchtsam und zum Schrecken so sehr geneigt, dass ihm die geringste unerwartete Begebenheit, auch wohl nur eine ungefehre harte Anrede eines Unbekannten ganz ausser sich selbst setzen, und ganz niederschlagen konnte. Vorfälle, die insgemein kränklichen und zärtlichen Personen sehr natürlich sind» (Scheibe 1764, s. 92).

159 «die andern lächerlichen Ursachen, die man davon angeibt, sind mehr seiner Gewohnheit, auch über sich selbst zu spotten, zuzuschreiben, als der Wahrheit»

het og avstand fra all kjødets vellyst var samtidig medfødt hos ham».¹⁶⁰ Denne dvelingen ved Holbergs manglende seksualitet kan tas bokstavelig, men den kan også oppfattes først og fremst som en apologi knyttet til en samtidig kontekst av rykter og mistanker, og en balansering i forhold til den innrømmelsen som er gjort om Holbergs dyrisk-menneskelige sjeleliv. For øvrig forteller Scheibe at selv om Holberg ofte hadde en alvorlig mine, var han omgjengelig og sosial og ofte spøkefull – til tross for ryktet om det motsatte.

I vår sammenheng er det særlig interessant at Scheibe understreker at Holberg ikke tok seg en tjener, i hvert fall ikke før han ble baron, og da på den mest forsiktige måten:

En livtjener eller en tjener for sin personlige bekvemmelighet holdt han aldri før han ble baron, men etter denne standsforhøyelsen, og etter at en forstandig venn hadde rådet ham til dette, tok han en tjener, dog måtte denne ikke være snakksom, og enda mindre, som det ofte skjer, være sin herres orakel eller rådgiver.¹⁶¹

Da Holberg i høy alder ble baron, tok han seg altså endelig en personlig tjener. En annen mann kom inn i hans hus. Skulle ikke det være temmelig dagligdags på den tiden? Tidligere i livet hadde han unngått dette. Holberg måtte altså først rådføre seg med en forstandig venn før han tok seg en personlig tjener, og denne tjeneren måtte ikke være snakksom og langt fra noe orakel eller noen rådgiver for sin herre – slik de så ofte blir, bemerker Scheibe. Det er derfor viktig å få frem at denne personlige tjeneren på ingen måte lignet den tjener-typen vi finner i Holbergs komedier. Det er ikke snakk om Henriks forhold til Leander i flere av komediene – og slett ikke Pierres forhold til Jean. Sporer man ikke her en påfallende overfølsomhet ved det egentlig ganske ordinære forholdet at Holberg på sine eldre dager hadde en personlig tjener? Er dette

---

160 «Die Mässigkeit, die Enthalttsamkeit, die Keuschheit und folglich die Nüchternheit und Entfernung von allen Wollusten des Leibes waren ihm gleichsam angeboren» (s. 94)

161 «Einen Bedienten für seinen Leib oder zu seiner persönlichen Beqvemlichkeit hielt er zuvor, ehe er Baron ward, niemals, nach dieser seiner Standeserhöhung aber, und nachdem ihm ein verständiger Freund solches gerathen hatte, nahm er sich einen Bedienten an, doch musste dieser gar nicht gesprächig, noch weniger, wie es oft geschiehet, das Orakel oder Rathgeber seines Herrn seyn» (s. 95ff)

ett av de stedene der vi kan ane hvordan Holberg forhandler med samtidens mistenksomme blikk på hans velkledd, ikke-maskuline, greske fremtoning? En ung, mannlig tjener kunne Holberg ikke unne seg, og når han likevel til slutt gjorde det, var dette forholdet ikke fortrolig eller intimt.

Bruddet med familien er en hovedsak hos Scheibe; det er ifølge ham Holbergs svarteste og mest uforklarlige moralske flekk. Han legger også til i sakens anledning: «jeg kunne anføre noen anekdoter om dette, men det er bedre å trekke et forheng over det».¹⁶² Holbergs nesten rene brudd med familien er blant de påfallende trekkene i hans biografi. Samtidig legger Scheibe til at «kanskje, i det minste har man villet fortelle meg, om det enn ikke er sikkert, kan han ha hatt sine grunner til ikke å være helt tilfreds med sine slektninger. Jeg lar denne formodningen stå ved sitt verd, dog kunne jeg ikke fortie den».¹⁶³

Holberg brøt med sin familie og ønsket ikke å stifte noen ny. Sin formue testamenterte han til staten i bytte mot en barontittel. Han vendte aldri tilbake til Bergen. Holberg møtte samtidens, selv gode venners, kritikk for dette bruddet med familien. Hva som lå bak dette bruddet, vet man ikke, men noe var det, tror Scheibe, noe som det er bedre å trekke et forheng over. Holberg kommenterer i svært liten grad sin familie, men hans komedier er fulle av dem, av mer eller mindre dysfunksjonelle familier. I Holbergs litterære univers handler det mye om den borgerlige familien i ulike former for oppløsning. I *Mascarade* er det familieopprør, Erasmus Montanus' familie er i dyp splittelse, i *Den Stundesløse* er familiefaren Vielgeschrei i full forvirring, i *Huus-spøgelse* skal Jeronimus lures, og så videre. Er familiens splittelse og særlig foreldrenes avvisning et motiv som kan knyttes til kjønnsidentitet hos Holberg?

Det mest spektakulære og absolutte bruddet mellom hovedpersonen og hans familie er vi vitne til i *Jean de France*. Her er det ingen forsoning, ingen vei tilbake. Jeronimus' avvisning av Jean glir over i faren, Frans' fordømmelse av sønnen. Ved slutten av stykket har han ingen sønn. Moren er ute av bildet. Bare vennskapet med Pierre står igjen ved komediens slutt. Denne komedien

---

162 «Ich könnte davon einige Anekdoten beybringen; doch es ist besser einen Vorhang darüber zu ziehen» (Scheibe 1764, s. 102)

163 «Vielleicht, man hat es mich wenigstens, ob schon nicht für gewiss, versichern wollen, mag er auch Ursachen gehabt haben, mit seinen Verwandten nicht zum Besten zufrieden zu sein. – Ich lasse diese Muthmassung dahin gestellt seyn; doch habe ich sie nicht verschweigen dürfen» (s. 102)

er ingen selvbiografisk tekst; Holbergs bakgrunn og familie hadde et helt annet preg enn Jean, men den er likevel en del av Holbergs selvframstilling. I den litterære framstillingen av det fundamentale bruddet med foreldre og slekt – den glade, usentimentale reisen ut i verden fra et snevert miljø han aldri vil vende tilbake til, og som han ikke senere omgås eller støtter – der kan det være en sammenheng i psykologien mellom Jean og Holberg. Sine slektninger i Bergen ville han aldri besøke igjen.

Scheibes biografi inneholder ingen eksplisitte henvisninger til Holbergs seksualitet ut over at han understreker at Holberg aldri ofret til Venus. Samtidig gjenfinnes kjønnsdiskursen i elementer som det dyriske, det kroppslige, Holbergs motebevisste jåleri og forholdet til det å skaffe seg en tjener. Scheibe kretser apologetisk rundt det nonkonforme hos Holberg på dette området, og mens han dveler ved et driftsliv i skjulte hjerterom, peker han også på kroppslig sykелighet og kyskhet. Som nær venn av Holberg har Scheibe en egeninteresse i hvordan Holbergs homososialitet ble forstått av ettertiden. Scheibes Holberg-skildring ligger på linje med Holbergs egen selvframstilling, som balanserer en innrømmelse av begjær mot aldri med rene ord å innrømme det konkrete, fysiske lovbruddet. Akkurat det ville uansett vært en umulighet, både for Holberg og Scheibe. Det er ikke lett å si hvordan de kunne gått lenger i tematiseringen av dette ujevnelige.

Om man kan tolke deler av Scheibes biografi som en forhandling med uttalte rykter om Holbergs seksualitet, vil konklusjonen bli at Scheibe tematiserer at Holberg bar på indre følelser som vanskelig lot seg artikulere, men som han gikk langt i å være åpen om. Scheibe blir aldri tydelig på hva denne åpne gåten i Holbergs selvframstilling egentlig var, bortsett fra at noen ville forbinde dette med det dyriske. Etter Scheibes mening var dette bortgjemte imidlertid menneskelig. Men Scheibe antyder ikke noe sted at Holberg handlet på bakgrunn av dette. Tenke det, ville det, ønske det – men ikke gjøre det. Poenget med anekdoten om den fraværende tjeneren kan leses som en påpekning av at Holberg ikke faktisk *gjorde det*; han var ikke «sodomitt». Om Scheibe hadde rett i dette, er et annet spørsmål. I forbindelse med *Niels Klim* skal vi komme tilbake til Scheibes skildring av sin avdøde venn.